

קוים לתולדותיו של מו"ר רבי שלום-נתן רענן-קוק זצ"ל

בעריכת הרב חיים צבי רוזנברג שליט"א

א'

בית הוריו

"יפה כח הבן מכח האב" [שבועות, מח, א]. וכבר פירשו מאמר זה במובן מ"ם המקור, לאמור: ייפוי כחו של הבן — מקורו בכח האב. ואכן, המתכונן בצור-מחצבתו של מו"ר, הרש"ג רענן-קוק זצ"ל, אינו יכול שלא ליתן דעתו על המאמר דלעיל, עד כמה נכון ביאורו הנ"ל גם לענייננו. כשרצה הרב קוק זצ"ל לאפיין במשפט אחד את אביו של הרש"ג, ר' יעקב-אלעזר רענן-הירשוביץ, אמר: "מי שרוצה לדעת איך נראה יהודי מזאמוט לפני מאה שנה — יכיר את מחותני".

ר' יעקב-אלעזר ניכר היה בדמותו המיוחדת גם על רקע מכורתו: ליטא הלמדנית-מוסרנית.

מוצאו היה מן העיר רוגובה שבליטא, ממשפחת גדולים וטובים, ובצעירותו למד בפוניבז', והיה תלמידו המובהק של רבי הרצל קרצמר זצ"ל (בעל "נעם המצוות"). אחרי נישואיו עבר לגור בעיר שאוולאן, שם הוכר עד מהרה כגדול בתורה וכיראה, והוצע לו להתמנות שו"ב קבוע במקום. ברם, ר' יעקב-אלעזר לא רצה לקבל על עצמו עול ואחריות צבוריים, וסירב. זאת, למרות שבכתב ההורמנא לשחיטה ובדיקה שניתן לו בשנת תרנ"ה ע"י הג' ר' נח רבינוביץ משאדווא בעל תולדות נח שניתן לו עוד בבחרותו הוא מוכתר בהורמנא ומוסמך בחמימות והערכה רבים ומהראוי לצטט כלשונה את תעודת ההורמנא:

"הכתב הזה ניתן ליכתב וזאת התעודה נתונה מאת החתום מטה להכתור החשוב המופלא ומופלג כמר יעקב אלעזר ב"ר נתן מראגעווא אשר למד מלאכת שמים הוא אומנות שו"ב אצל השוב"ים המובהקים ומפורסמים דק"ק פאניוויעז, והי' למראה עיני את כתב התעודה אשר נתנו לו וראיתו... כי הם מעידים עליו כי יכול להעמיד סכין של שחיטה על צד היותר טוב, וגם שחט הרבה גסות ודקות ועופות, וגם הלך בבית המטבחים תמיד עם השוחטים לראות בכל הריעותות אשר יקרה בכל יום, עד שנעשה בקי בכל, וכעת בא לפני הנ"ל והעמיד סכינו כמה פעמים דקה מן הדקה

כדרך האומנים, וגם ניסיתיו בהלכות שחיטה ובדיקה והוא בקי כמעט בע"פ כל הדינים. ע"כ גם ידי תכון עמו כי רשאי להיות שו"ב בכל מקום, ויכולים לאכול משחיטתו. ולראיה באתי עה"ח היום יום ה' כ"ה תשרי שנת תרנ"ה לפ"ק פה שאדאוא.

נאם נח ראבינאוויץ
בע"ה שו"ת מי נח וספרי תולדות נח
החופ"ק הנ"ל.

מרשימים ביותר הם דבריו החמים של הג"ר יעקב קלמס — רבה של פישעלאט ולאחר מכן רבה של מוסקבא, ומאז עלותו לא"י בשנת תרצ"ד חבר הרבנות הראשית — במכתב המלצה שנתן לו בשנת תרס"ז, וכה דבריו:
"גר בארץ נכרי" כאלם יחשב ובתארו יוודע, והנה המוכ"ז אשר דבריו נשמעים בנחת וכל הליכותיו וגם חזות פניו הגידו עליו ישרו, אך האדם יראה לעינים ולא נפקחו עיניו ל ראות חדרי בטן, ורק בשבת ימים כבירים בחברתו אז העדות נכונה בחקירות ובדיקות, והנה אנכי אשר התענגתי בחברתו של המוכ"ז וצלחה לי להכיר היטב את חין ערכו עד כי נהפכו בי רגשי הכבוד אשר הגה לו לבי לרגשי אהבה, הנני להעיד על המופלג, גדול הוא בתורה וירא ד' מרבים, כי לא רבו אנשים כמוהו ביראת ד' טהורה, מוהר"ר יעקב אלעזר גירשאוויץ נ"י, וכל מכיריו יתנו כבוד לשמו וירוממו ערכו על לשונם — לו יתן ד' להמוכ"ז הצלחה ויקויים בו "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". ידים ד' קרן ישראל וקרן התורה במהרה.
הכותב למען האמת ולמען לומדי התורה ויעשו ככתוב בה.

יעקב מנוח ב"ד דוד זצלה"ה קעלאמס חופ"ק פישעלאט"

מתמת צוק העתים נדד רי"א (בעקבות רבים מיהודי ליטא דאז) לדרום אפריקה. בדרכו לדר"א עבר דרך לונדון ושם התודע לרבה של קהילת מחזיקי הדת הג"ר אברהם אבא ורנר. אף הוא הביע את הערכתו הרבה לרי"א בדברים שרשם מעבר למכתב ההמלצה של הגר"י קלמס, וכה דבריו:

"נוכחתי שכל מה שכתב הרה"ג דק"ק פושלאט מעל"ד על האיש יקר רוח מופלג גדול וירא וחרד וכו' מוהר"ר יעקב אלעזר גירשאוויץ המוכ"ז הוא אמת וצדק, ואין צריך לי להוסיף מאומה ע"ז. — באלו ימי המעטים שהתעכב פה לונדון היה אצלי כמה פעמים וגם התפלל בביהכ"נ שלי ודיבר עמי תמיד, נוכחתי שכל דברי הרה"ג דק"ק פושעלאט מעל"ד הוא אמת ונכון וצדק.

ולראיה באתי עה"ח ביום ג' לחודש טבת שנת תרס"ז לפ"ק פה לונדון הבירה.

נאם אברהם אבא כמ"ו יעקב זצלה"ה ווערנער.

הרב דק"ק מחזיקי הדת בפה לונדון הבירה.

גם שם הוצע לו לשמש כשו"ב קבוע, אך הוא ניסה להימנע מכך, מחמת אותם

טעמים שמחמתם סירב במכורתו, ליטא. ברם, תנאי החיים חזקים היו מרצונו של רי"א, ולבסוף נאלץ להיענות, ונתמנה לרב וש"ב בעיר וינבורג. כל אותה תקופה, שהה רי"א בדרום-אפריקה בגפו, ומשפחתו נותרה בליטא.

בני קהילתו בווינבורג כרוכים היו אחריו, והושפעו מאד מנועם הליכותיו ומקסמו האישי, והיו שזורים בצדיקות אישית כובשת-לב, ורכים השיב מעון וקרבים ליהדות צרופה. הם הפצירו בו שוב ושוב להביא את בני-ביתו מליטא על מנת להשתקע בווינבורג. אך רי"א סירב, בראותו את מצבם הרוחני של יהודי דרום-אפריקה דאז, ואת האפשרויות לחינוך ילדיו שעמדו לרשותו שם. חרדתו זו לחינוך בניו ובנותיו, הניעתו לבסוף להיפרד מבני קהילתו בווינבורג. כששאלוהו למה הוא חוזר כל כך מהר — השיב: אינני עובד לעגל הזהב. הוא שב להתשקע בשאוויל, ליטא שם נתקבל כמשגיח רוחני בישיבה המקומית בראשה עמד ר' יהודה הכהן שפירא, חתנו של הרב דמתא, הגאון ר' מאיר אטלס, וצ"ל. תכונותיו המיוחדות עמדו לו גם בתפקירו זה, והשפעתו על בני הישיבה היתה רבה וברוכה.

בפרוץ מלחמת-העולם הראשונה, עברה העיר שאוויל פעמים אחדות מיד ליד, וכאשר הצליחו הרוסים שוב לגרש את הגרמנים מתוכה — גזרו על כל יהודי העיר לנדוד אל פנים רוסיא, מזרחה, כדי להרחיקם מאיזורי הגבול והלחימה. בתוך הנוודים המגורשים היתה גם משפחת הירשוביץ, ומשהגיעו בנדודיהם לעיר וויטבסק נשארו לשבות שם, ולבסוף נמלכו וקבעו בה את מושבם עד יעבור זעם. בזכרונותיו מילדותו, מספר הרש"נ על תקופה זו:

חיי הפליטים בוויטבסק

עם התחלת המלחמה, בגיל הבר-מצוה, ילד מוכשר ומנומס, תלמיד הישיבה בעירו. עירנו שבלי עומדת בשטח הקרוב לגבול הגרמני, בתרע"ד וחורף תרע"ה לא נגעה בנו יד המלחמה במישרים. התחילו להגיע פליטים מהעירות שעל הגבול, טורגן ועוד. תנועת הצבא גדולה מאד. בחוגי בעלי ההון ובעלי החרושת מתחשבים עם אפשרות של כבוש, ויש לחש ע"ד בריחה והעברת הנכסים. בביהכ"נ של הר"ח פרינקל הקרוב לנו, שהתפללנו שם, תנועה מיוחדת של המנהלים של המפעל, בנסיעות תכופות בפנים רוסיא. בעיקר הנני נזכר שה' פאטרוח גיסו של חיים פרינקל מופיע מפעם לפעם מנסיעה כזו. כקטן מנומס לא מתערב בענייני הגדולים, בכל זאת קלטתי שמדברים על העיר הפנימית וויטבסק, על טיבה, ערכה, היהדות שבה, וכך כמה וכמה פעמים. זה הרושם הראשון שקבלתי על ויטבסק, עיר יהודית גדולה בעלת אוכלוסין. יתכן שהרושם הזה גרם שעם בריחתנו — הנכון גירושנו — ממקומנו, נתעכבנו בוויטבסק. וכך ישבנו בה כחמש שנים כפליטים.

באייר תרע"ה התחילו הגרמנים להדוף את הרוסים מפרוסיא המזרחית בהתקפה עזה ומהירה וכבשו גם את עירנו. מתוך להבת המלחמה נשרפה ונחרבה רובה.

ביתנו נשאר על מקומו ונשארונו עם הגרמנים בכיבוש. כעבור כמה ימים התגברו הרוסים ודחפו אותם בחזרה, וחזרו וכבשו את עירנו. עם הכיבוש יצאה גזירת גירוש לכל היהודים, וכך נתגלגלנו דרך פקראי וראזילא בעגלות וברגל עד פוניבוז. משם ברכבות משא עד דוינסק ועד ויטבסק. הרכבת התעכבה שם לכמה זמן, ועד שהננו מתוכחים ודנים לאן שולחים אותנו, והדבר אירע בערב שבת, גמרו ביניהם אבא שליט"א ואמא נ"ע הנה לפנינו ויטבסק המוכרה לנו מתוך השיחות של אנשי פרינקל שדיברו עליה כעל עיר עברית וקהלה בעלת אוכלוסין, והיום ערב שבת, לא נחלל את השבת בהמשכת הנסיעה, נתישב בה עד יעבור זעם. החליטו ומיד עברנו עם המטען הקטן שהיה אתנו, עפ"י הוראת הקומיסט, לעיר. יהודים פשוטים, אנשי עבודה. התרשמתי שמסתכלים עלינו כעל מעולים, עדינים ויקרי רוח, וגם בעין של רחמנות, חשובים שנעקרו ממקומם, ויש לעזור בכל המאמצים. השתדלו שלא נרע מחסור בשום דבר. השתדלנו לחיות ולהמשיך אורח חיינו כדרכנו, בלי השפעות הסביבה, העם ארצית, במוכן ההלכה, ויסוד חיינו. חבבו אותנו וחבבנו אותם אף ממרחקי ההשקפות. בכללותה העיר מרובת האוכלוסין יהודית בהמוניה ומשכיליה, רחובותיה וסימטאותיה ספוגים יהדות.

מן הדברים משתקפים יפה הן תכונותיו של ר' יעקב-אלעזר, והן החינוך שהעניק לבני-ביתו: הם, שנתגדלו על ברכי הבקיאות התורנית הליטאית, נתגלגלו למקום עני בתורה. ברם, בעדינות נפשם ומתוך אהבת-ישראל הטבעית שבהם, ידעו שלא להתנשא על אחיהם, "עם שבשדות", והחיבה ההודית שרויה היתה בינם לבין מארחיהם אנשי המקום. לא יפלא איפוא, כי גם בחמש שנות גלותו בוויטבסק, עסק רי"א בהוראה.

עם סיום המלחמה, חזר רי"א עם משפחתו לשאוויל, ולימים. זכו אף להגשמת חלום חייהם ועלו לא"י אל בנם ואחיהם בכורם הרש"נ זצ"ל, שכבר למד אז שנים אחדות בישיבת הרב קוק זצ"ל בירושלים, ואף זכה להיות חתן הרב זצ"ל.

רי"א ורעייתו נפטרו בשם טוב בירושלים. רעייתו נפטרה כי"א תמוז תרצ"ו ורי"א בכ"ח מנחם אב תש"י אחרי שזכה לראות בתקומת מדינת ישראל מתוך חבלי לידתה הקשים. גם במישור האישי זכו רי"א ורעייתו לבנים וחתנים גדולי תורה מובהקים. מלבד בנם הרש"נ זצ"ל, עליו יסופר להלן, זכה לבן נוסף ת"ח גדול וצנוע הרב ר' שמואל לייב הירשוויץ זצ"ל תלמיד ישיבת טלז ולאחר מכן חרר מכון הרי פישל בירושלים שנלב"ע על פני הוריו.

(דברי הערכה עליו ראה להלן במדור "דברי הלכה" בסמוך למאמרו בענין כסוי הדם).

מלבדם זכו גם לשתי בנות מצויינות ומשכילות האחת הרבנית טובה ריגר ע"ה שנישאה להרב הגאון לת"ח גדול בתורה הרב זוסמן ריגר זצ"ל, ותבל"א אחותה הרבנית פנינה תח"י הנשואה למרן הרב הראשי לישראל וראש ישיבת "מרכז הרב", רבי אברהם אלקנה כהנא-שפירא שליט"א.

אחרי פטירת הרי"א, כתב הגרי"מ תרל"פ זצ"ל במכתב תנחומיו לרש"נ:

בעזה"י. ב' אלול תש"י. ג' שופטים.

ידידי עוז הרה"ג מוהרש"נ רענן שליט"א

"אמנם נאבדה מאיתנו המרגלית היקרה, איש החמודות החמים במעשיו, כולו אומר כבוד, מיחידי הסגולה, מר אביו הרה"ג זצ"ל. כל מקום שהוא — מרגלית שמה. למי נאבדה — לדורו נאבדה, ביושר מידותיו, ביראת ד' שהיתה על פניו, בדבקתו בת"ח ויראתו מפניהם, ובכושר מעשיו ימצא נתומים ידי"ע יעקב משה

ב

מובן מאליו שביתו הנאמן לתורה ולתעודה, לשם ולתפארת נבנה על יסוד אישיותם הרוחנית של שני ההורים הדגולים, וגדולה היתה השפעתה של רעיתו מרת צסנא ע"ה על חינוך ילדיה לאנשי מעלה, ובפרט בתקופת שהותו של רי"א בדרום אפריקה שאז הוטל על רעיתו כל עול החינוך וההדרכה של ילדיהם.

כדוגמא לטירחתי המרובה ודאגתי לחינוך בניה יש לראות בפעולתה המיוחדת בתקופת שהותו של בעלה בדרום אפריקה, שאת הכסף שהיה שולח אליה לא הוציאה להוצאות הבית אלא הסתפקה מרווחי חנות שפתחה ואת הכסף ששלח בעלה השקיע בקניית מגרש בעיר שאול, שעליו בנתה בנין לצורך מגורי המשפחה כי במקום מגוריהם. באותה תקופה — העירה שאולן — לא היה מקום לימוד ברמה מתאימה לבנה שלום נתן.

ראוי להזכיר כאן שבגלל שאיפתה לבנות את הבנין בשאוול בהקדם למטרת חינוך מעולה למשפחה שילמה לפועלים בעד שני ימים שלא עבדו יום ש"ק ויום ראשון כדי שלא יתרשלו בבנין הבית.

יש לציין במיוחד את תושייתה וחכמתה שהתגלו גם לאחר שנים בזמן שר' שלום נתן נאלץ לעזוב את ליטא בגלל חוק הגיוס. באותה תקופה הסתתר ר' נתן בבית ידידי המשפחה, ועיקר הפעילות נעשתה ע"י אמו הרבנית, בפעמים הבוודדות שהיה הכרח שגם ר' נתן יבוא למשרדי הסוכנות בקובנא היו שניהם הולכים בנפרד מאימת בלשי הרשות.

במשרד הסוכנות נתקלה פעמים רבות בדחיות וסירובים אולם היא לא הירפתה ועמדה באיתנות ובהתמדה על בקשתה, עד שמנהל המשרד אמר לפקידים: "לאשה הזו אנחנו חייבים לתת רשיון עליה".

לתיאור אישיותה נביא דברי הערכה שכתב בעלה הרב רי"א לאחר פטירתה ונתפרסמו בקובץ תורה מציון בשנת תרצ"ו:

ציון

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם [תהלים ע"ה]. תני בשם רבי נתן מותר המת יבנה לו נפש על קברו ויעשה לו זילוף על גבי מטתו (שקלים פ"ב). תני רשב"ג אומר אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן הן זכרונם, (שם).

כעטופי אבל עומדים אנחנו על סף של שנה זו היוצאות שנת "צרות" להכלל ולהפרט. הרבה קרבנות הבאנו לקיץ המזבח בחדשי הקיץ ש"ז. הרי המה הקדושים שנפלו בחרב של שכינינו הרעים, ונוסף למשפחתנו גם אבילות דיחיד [ד' יגדור פרצותנו] בהלקת מאתנו עטרת ראשנו ותפארת משפחתנו כיום אחד עשר לחדש תמוז ש"ז תרצ"ו ס"ג לימי חייה פה בעיה"ק ירושלים ת"ו היא רעיתי ואמנו הצנועה רבת פעלים אשת חיל בת מדות נעלות ורמות, ועל כלם מהוללת ומצוינת ביראת ד' טהורה. ואוהבת תורה מרת צסנא ז"ל הכ"מ בת הר' יעקב הנולדה מאשה פערא ז"ל נולדה במדינת ליטא בעיר שאולאן מגזע תרשישים מופלגי תורה ויראה שזכתה מהם לכל המעלות התרומיות באהבת חסד ובהצנע לכת הן בהליכות ביתה והן בהליכות עולם אל תקרי הליכות אלא הלכות ז"א שהנהגת ביתה ומסורה היתה עפ"י הלכה, בכשרון מעשיה ובשכלה הטוב עלתה על כל בנות גילה, היתה עוזרת ועקרת הבית לבעלה ולכל ביתה ותמיד היתה פתוחה לרוחה לתלמידי חכמים וכתה לכתר תורה ושם טוב ונתקיים בה מאמר החוכ"א חכמת אשה בנתה ביתה וגו' שחכמתה עמדה לה לגדל את בניה לתורה ולתעודה שעלה במסירת נפש שכל שאיפותיה להניח אחריה דור ישרים יבורך (אשר באמת עוד בחייה זכתה לראות את גדוליה שני בנים ושתי בנות שהמה לברכה להעולם הלא המה: בנה הבכור הרב הגאון הנעלה חתנא דבי נשיאה מרן הגרא"י הכהן קוק זצ"ל שהוא ר"מ ומנהל להישיבה הק' מרכז הרב, שחותנו זצ"ל מסר לו מפתחות ההנהלה שהיא הולמתו מוה"ר ר'. ש. נתן רענן שליט"א. בנה השני הוא הרב הג' המפורסם לתהלה אוצר תורה ויראה וחכמה וכו' מו"ה ר' שמואל ליב שליט"א. וחתנה בעל בתה הבכורה ה"ה הרב הגאון איש האשכולות החה"ש וכו' מוה"ר זוסמן ריגר שליט"א (המשתתף בירחוננו). ובתה השני' הבתורה המשכלת והמצוינת במעלות' מוכתרת בשם פנינה [פרלא] תחי'. ואחרי שפטירתה היתה כעת שהיא שעת חירום, מצב מיוחד בכל הארץ, הפריע הדבר לתת הכבוד האחרון לפי כבודה ולספדה כראוי, לזאת לצאת לידי חובתנו ולהשקיט את רוחותינו הסערות שהומה בלבותינו, מציגים אנחנו "ציון" לנפשה בירחון התורני הנוכחי למען ידעו דור אחרון בנים יולדו שילמדו מאבותיהם לשפר מעשיהם. וז"ש חז"ל מותר המת ז"א יתרון המעלות והמדות של המת כשמפרסמים ברבים, בזה בונין לו נפש ועושים נחת רוח לנשמת המת, וזה עולה לזילוף יין ע"ג מטתו של מת, שפירושו לריח טוב, וז"ש רשב"ג אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן (פירושו מלשון ידבר עמים וגו') היינו הנהגתיהם והליכותיהם בדרכי התורה והמצווה הן הן זכרונם. יחונן ד' עפרה ותנוח ותעמוד לגורלה לקץ הימין בב"א.

בעלה ובניה וכל משפחתה. תנצב"ה.

ג

"אשרי אדם שזכו לו אבותיו", אומר הירושלמי [ברכות, ד, א]. ואכן, על רקע המתואר לעיל מתבהר מסלול גידולו וחינוכו של ר' שלום נתן רענן זצ"ל. עד בואו

אל הקדש פנימה להתחתן במרן זצ"ל ולנהל את ישיבתו אחר היגנו ארון הקדש, בג' אלול תרצ"ה.

ביום כ"ו מנחם-אב תר"ס, נולד לר' יעקב אלעזר הירשוביץ ולאשתו מרת צסנא בנם הבכור ונקרא שמו בישראל שלום-נתן. הוא גדל והתחנך בצעירותו באוירתו המיוחדת של חבל זאמוט שבליטא. שנות ילדותו ונעוריו עברו עליו בלימוד "חדר" וכישיבה המקומית, ואך משפט בודד נשתייר בידינו מתקופה זו ברשימותיו האישיות, המובאות לעיל, שנכתבו כבר בבגרותו: "עם התחלת המלחמה, בגיל הבר-מצוה, ילד מוכשר ומנומס תלמיד הישיבה בעירו..." — כך מתאר ר"נ זצ"ל את עצמו בנעורו.

כבר סופר לעיל, כיצד נתגלגלה המשפחה לוויטבסק. נאמנים למסורתם הלמדנית הכניסו ה"ליטאים" את בניהם למוסדות התורה המקומיים. גם שלום-נתן הצעיר הצטרף לישיבה המקומית ולקראת סוף תקופת ישיבתם בוויטבסק מוצאים אנו מכתב הוקרה "להבחור שלום-נתן גערשוויץ" (הירשוביץ, אך במטבא רוסי) על עמידתו בהצטיינות "על צד ההפלגה" במבחן על מסכת בבא-בתרא. וכך נאמר במכתב: יכתב זאת לזכרון בספר כי ביום ג' כ' תמוז עמדו על הבחינה הכתה העליונה של הישיבה דפה וויטעבסק, והבחור המופלג החריף מ' נתן גערשאוויץ (הירשוביץ, אך במטבא רוסי) עמד בנסיגונו על צד ההפלגה, ודרש בעצמו בו ביום הדרך על מס' בבא בתרא, וקבל ממנהלי הישיבה לתשורה, ה"מדדש רבה" דפוס אמסטרדם. אך לא המדרש הוא העיקר אך חובתנו לו על חריצותו ועל שקידתו בלימודו, והנהגתו הישרה, כי הי' רצוי לכל אחיו בהישיבה. — היום ועש"ק כ' אלול תר"פ פה וויטעבסק.

נאם ברוך אבינאוול החופ"ק

כבר אז מסתמנים במובלט קוים אישיותו של ר"נ, כפי שעתידיים הם להאיר את המשך דרכו: חריצות ושקידה, הנהגה ישרה עם רוח נעימה וידידותית בינו לבין הסובבים אותו.

מעניין לציין, כי בתקופת מגורי משפחת הירשוביץ בוויטבסק, היתה המשפחה מקורבת אל החוגים הציוניים-דתיים במקום, ואף פעילה בתחומי התרבות והתעמולה למען חיבת ציון. כך עולה מתוך הספד נרגש שכתב ר"נ שנים רבות אח"כ על אחד ממנהיגי הציונות הדתית בוויטבסק, שעלה לא"י ונפטר בה זמן קצר אחר פטירת הרב קוק זצ"ל, בתרצ"ה.

בשנת תרפ"א, כאמור, חזרה המשפחה לשאוולי, ושלום-נתן הצעיר, על-מ-חמודות כבן עשרים, השתלב באופן טבעי בעולם הישיבות הליטאי המפורסם. תחילה בישיבה שבעיר פוניבז' שבראשה עמד רבה של העיר רבי יוסף כהנמן זצ"ל הידוע בשם "הרב מפונוביז". מאותה תקופה נשתמרו בידו רשימות משיחותיו של הרב מפונוביז. ונתגלגלה זכות ע"י זכאי, ומרשימותיו אלו, שהם מהשרידיים

המעטים שנשתיירו משיחות הרב מפונוביז' מהתקופה שלפני השואה, נערך עתה ספר שיחות של הרב מפונוביז'. בעת לימודו בפונוביז' זכה להכיר את הגאון המופלא רבי אברהם אהרן הכהן בורשטיין זצ"ל, "הרב מטווריג" — ולאחר מכן ר"מ בישיבת "מרכז הרב" — שביקר בשנת תרפ"ג בפונוביז' והשמיע שעוד בישיבה. שעור זה נדפס בספרו של הרב מטווריג "גור אהרן" מרשימתו של ר' נתן. לאחר מכן למד בישיבת סלבודקא.

באותם הימים, הלכה ונוצרה תנועה בישיבת סלבודקא לעלייה לארץ-ישראל. הישיבה כולה התכוונה לעלות כמוסד שלם, ואף נעשו לכך הכנות מעשיות. במקביל, הקדימו בחורים לא מעטים, עלו בכחות-עצמם ארצה, וחפשו את מקומם בעולם הישיבות הארץ-ישראלית שהיה מרוכז ברובו המוחלט בירושלים. אחד מאלה היה גם שלום-נתן הירשוביץ. ר' נתן, כפי שייקרא להלן, וכפי שכונה באהבת-אמת (ובמטבא אשכנזי, מלעילוי) כפי כל יודעיו.

באחד מימי ניסן תרפ"ד עלה ר"ג על אניה והפליג לא"י דרך ברלין ובוקרסט. מעט מהרהוריו של הצעיר העומד על סיפון האניה ונפרד מכל היקר לו עד עתה, נותר לנו בזכרונותיו: " — — — והגני עומד על כסוי האניה. השמש ירדה והתחילו להתנוצץ לעינינו מכל פנה פנסים מגוונים. המהום ושקשוק של הרצוא ושוב של הנוסעים והמלחים נפסק והתחילו להשמע שירי הלאום. עוד מעט והאניה עושה דרכה, הצצתי מחוץ להאניה והנה-בנמל מקום רבת התנועה לפני זמן מה נשארו עכשיו עומדים רק אנשים מספר. מביט אני עליהם בעין של רחמנות. הוי, אומללים אלה הנשארים בגולה, והם עומדים בשתיקה כאילו מודים למחשבותי. האניה נעתקת מקומה כולם מגביהים קולם בשיר ואחד העומד על ידי מתחיל לבכות בקול. כלנו כאחד עוזבים את משפתתינו, את מולדתינו, מקום מגורינו והתפתחויותינו, כולם שמחים והאחד בוכה, האין זה פלא? ואין זה פלא, כולם נוסעים לארץ האבות והבנים, וזה נוסע אין אבות ולא לבנים.

יום השישי לפנות ערב מתקרבים אנו לתחנת בירת רומניה בוקרשט. את נאמני התורה מטרידה דבר שביתת השבת ועושים תעמולה לשם התעכבות בבוקרשט עד אחר השבת רוב הנוסעים מחליטים להשאר עד אחר השבת והחפשים לא ישימו לב לקדושת השבת ולא הטו אוזן לדברי מוכיחיהם וממשיכים בנסיעתם הלאה.

יום השבת הבא לפנות ערב עומדים אנו אצל חוף הים מול יפו מתחילה תנועה לשמור את יום השבת מכל חלול בכל תוקף, ואותם האנשים שלא שמו לב לדברי מוכיחיהם בבוקרשט התעוררו לשמור את השבת בחופי הארץ. כמה גדול כחה של ארץ ישראל.

דומה, אין חידוש בקביעה כי עם עלותו ירושלימה, נפתחה תקופה חדשה בחייו של ר' נתן. למרות היותו מיועד מלכתחילה להצטרף לישיבתו של מרן הרב קוק

וצ"ל, לא קלים היו חבלי קליטתו בירושלים ובישיבה. זאת, משתי הפנים: הגשמיות והרוחניות. זמן ניכר חלף עד שמצא העולה הצעיר קורת-גג קבועה מעל לראשו, ובכל אותה תקופה היה לו על הספסל בביהכ"ס "ישועות יעקב" שבשכונת "מאה שערים". ספסל זה, החליף אח"כ בחדר בכיתו של הרב הנזיר וצ"ל שהיה דר אז בשכונת "נחלת אחים". ברם, אופייני הדבר שבמכתביו לחו"ל אין אפילו זכר קל לקשייו החמריים. מה שאכן נזכר בהם, הם קשייו הרוחניים, ואף זאת — ברמז דק ועדין, כדרכו של ר' נתן: ההסתגלות לאקלימה הרוחני של ירושלים דאז, השונה כל כך ממה שהיה מורגל אליו בליטא. במכתב לחבריו שכתבו כחדש ומחצה אחר עלייתו, הוא כותב:

בע"ה אור לה' שלח (בהעלותך בגולה)
 חרפ"ד ירושלים עיה"ק ת"ו

ידידי ורעי הנכבדים
 שלום וברכה

מכתבכם מי"ב אייר ומל"ח לעומר קבלתי רב תודות על התענינותכם על מצבי. אודיעכם בקצרה ממה שאצלי. אני לומד בישיבת "הרב" זוהי ישיבת הרב קוק. תכנית הישיבה לפי חפצו של הרב ודאי שונה היא מתכנית ישיבות ליטא אבל עכשיו כשבאנו והרב איננו שנסע לתועלת הישיבה לאמריקה לומדים אנו כדרכנו מס' נדרים.

על דבר צורת הישיבה בבוא הרב אינני יודע לדון, גם ממני נעלם הדבר, קרוב הדבר לצאת לפועל שיתיסד פה סניף לישיבת סלובודקה. הג' ר' יחזקאל חתן הר"מ דסלובודקא הנהו יושב פה כבר כשלשה שבועות בדבר ענין זה. שוה ביאתכם פה. (כאן ממשיך ר' נתן וכותב לחבריו תשובה על קושיתם במכתבם אליו, בענין חליצת קטנה. הדברים מובאים בקובץ זה במדור דברי שלום). ומחתימת אותו מכתב מתבלט קו אופי נוסף: "... רעי, סלחו אותי מה שלא עניתכם עד עכשיו, וגם מה שאינני משתדל גם במכתבי זה לתאר בפניכם טוב הארץ, בייחוד הרוחניות שבה, כי אין לדון זה בהשערה בעלמא, ואחריות גדולה להמדבֵּר אן כותב לחו"ל מהארץ אם יפשע על דבר, הן לרעה והן לטובה..." והוא מסיים: היו שלום ועלו מעלה בתורה ויראה חפצכם בעלית ארץ ישראל יצליח. והנני מחכה לראותכם בקרוב. רעכם שלום נתן הרישוביטץ.

כשבוע ימים אחר מכתב זה, כותב ר' נתן להוריו ומספר בהתלהבות בטוב ירושלים, ועם זאת, אינו נמנע מלמתוח בקורת על הנעשה בעולם התורה הירושלמי: "... טבע המקום לגדל גבורים ובעלי קומות ובריאים בגופם. גם ניכרים הם לבעלי-כשרון נעלים ואין מפתח לכשרונותיהם, כי הישיבות שבפה הן בלי ראשי-ישיבות ומנהלים לפקח על עסקי הלמודים. הישיבה שבפה לא היתה למקום התפתחות כוחות השכל בהבנת התורה, רק למקום מקלט לתלמידי חכמים הרוצים

לבלות ימיהם בלימוד. ויש לקוות שבזמן ההווה יתוקן הדבר ביותר בזה שסלובודקה מייסדת פה סניף לישיבתה, וההתחרות תרים טיב הלימוד בכל הישיבות..." (בהמשך המכתב הוא משיב על דברי אביו במכתבו בענין ספירת העומר. הדברים מובאים בקובץ זה במדור דברי שלום).

ומחתימת אותו מכתב מתבלט קו אופי נוסף: "... רעי, סלחו אותי מה שלא עניתיכם עד עכשיו, וגם מה שאינני משתדל גם במכתבי זה לתאר בפניכם טיב הארץ, בייחוד הרוחניות שבה, כי אין לדון זה בהשערה בעלמא, ואחריות גדולה להמדבֵר או כותב לחו"ל מהארץ אם יפשע על דבר, הן לרעה והן לטובה..." והוא מסיים: היו שלום ועלו מעלה בתורה ויראה חפצכם בעלית ארץ ישראל יצליח. והגני מחכה לראותכם בקרוב. ועכס שלום נתן הירששוביטץ. כשבוע ימים אחר מכתב זה, כותב ר' נתן להוריו ומספר בהתלהבות בטוב ירושלים, ועם זאת, אינו נמנע מלמתוח בקורת על הנעשה בעולם התורה הירושלמי: "... טבע המקום לגדל גבורים ובעלי קומות ובריאים בגופם. וגם ניכרים הם לבעלי-כשרון נעלים ואין מפתח לכשרונותיהם, כי הישיבות שבפה לא היתה למקום התפתחות כוחות השכל בהבנת התורה, רק למקום מקלט לתלמידי חכמים הרוצים לבלות ימיהם בלימוד. ויש לקוות שבזמן ההווה יתוקן הדבר ביותר בזה שסלובודקה מייסדת פה סניף לישיבתה, וההתחרות תרים טיב הלימוד בכל הישיבות..." (בהמשך המכתב הוא משיב על דברי אביו במכתבו בענין ספירת העומר. הדברים מובאים בקובץ זה במדור דברי שלום).

ה'

חבלי הראשית לא ארכו. כמשתמע מן המכתב דלעיל התערה ר' נתן בישיבת הרב קוק וצ"ל, ועוד יותר מכך דבק ברבו הגדול בקיימו מאמר חכמינו: "עשה לך רב".

ובעקבות ההחלצות מן הקשיים הראשוניים, באה באפן טבעי העבודה היומיומית המסודרת להתעלות ב"תורה וביראה", אותם מזכיר ר"ג במכתביו. ואין לך עדות נאמנה יותר על עבודתו והתעלותו של ת"ח במידות וכלימוד תורה, יותר מכתובת יומן רוחני-אישי. יומן, המהווה בעצם מעין דו-שיח בין האדם הכותב לבין מצפונו, ובעקיפין — גם בין הכותב לבין קונו. ואמנם, מבין השיטין ברשימותיו של ר"ג עולה ומתייצבת דמותו לפנינו, כתלמיד-חכם שאיננו מסתפק בחידוד מוחו ובהרחבת ידיעותיו במכמני התורה, אלא "שם ארחותיו בעולם הזה" ואף "מתקשב חשבוננו של עולם". מוצאים אנו ביומנו דרישות להתקדמות בשטחים שונים, והוא בודק עצמו מה עשה וכמה הצליח להגשים. והכל — בשקט מופלא, פנימי וחצוני, בשמחת-לבב יחד עם בקורת שכלית חודרת.

אנו מוצאים ברשימותיו מתורף תרפ"ו (והוא פחות משנתיים בארץ ובישיבה)

— דרישות שונות מעצמו: זמן הקימה בבוקר, הופעה חיצונית, אופן התפילה, ניצול הזמן כראוי במשך היום, ריכוז המחשבה ואופני הלימוד, ועוד ועוד. אבל יותר מכל, מאפיינים הם הדגשים שר"נ מדגיש לעצמו: "... הנקיון החיצוני פועל ונפעל, מנקיון-הנפש... השמחה היא יסוד ההצלחה. הכונה לשמחה הפנימית. העצבון — פיגול הוא, אפילו רק החיצוני. בכל עצב יהיה מותר. אז מרגישים את החיים כשהשמחה עם המחשבה נפגשים. רוממות הנפש מתוך שמחה ומחשבה בכל תפילה. ביחוד תפילת שחרית, התפילה לפני גשתי לעבודת ד' בחיי היום. "... רכז את מחשבתך. צמצום וריכוז מביאים לידי העמקה. ההעמקה — לידי הרחבה, הכתבת הרעיונות בהיקפם".

מי שהכיר את ר"נ מקרוב בשנים יבואו, אינו יכול שלא לעמוד משתאה כיצד "האי צורבא מרבנן דמי לפרצידיא דתותי קלא, כיון דנבט-נבט".

סגולותיו הנפשיות של ר' נתן אותן הערצנו כל-כך בזקנותו, הנה לפנינו חישוף שרשיהן בבחורותו: סדר, משמעת עצמית, דייקנות, מאור-פנים הנובע ממאור-הנפש; יכולת צמצום הבי טוי עד כדי פיתגמיות הנובעת מיכולת ריכוז השכל והנפש, ועוד ועוד. והוא ממשך ותובע מעצמו: "... ללמוד בכל שימת מאודך ולבדך לענין שאתה עוסק. אם תמסור עצמך לאיזה ענין אזי אשרך מובטח. לימוד התנ"ך מוכרח — חסרון ניכר הוא בחיים והרבה סובלים מזה — כל יום לפני המוסר המיסר, התבלין נגד היצה"ר".

שמה תאמר: התכנסות אל תוך עצמו יש כאן, — לא כך היה הדבר אצל ר'נתן. הלוא היכרנו כולנו את מוערבותו העמוקה בענייני הכלל ואת ההתחייבויות העצומות שנטל על עצמו בענייני הזולת, גם הפרטיים. וברשימותיו חוזרים הדברים: "הכן לך אותה סוגיא שעליך ללמד את תלמידך. הלא עליך אחריות מוסרית וגם אחריות גפ"ת, אחריות כספים. לעמוד להתעמק כל יום קצת עם תלמידים, להשריש בהם נועם התורה..." אך ר' נתן איננו מסתפק בכך. בתחילת אדר תרפ"ו, אנו מוצאים בגניו: "עלה ברעיוני להתחיל ברשימות בעומק. מצאתי שזהו הדרו"ח של כל היום שיביא חיזוק ליום הבא. עם מחשבה זו עמדתי שמוכרח לקבוע סדר להבא בפנקס להזכיר". ומעניין לעניין — באותו עניין. הדבר הראשון עליו כותב ר"נ ביומנו זה הוא אסיפת — חברים מוותיקי תלמידי הישיבה (ר' נתן מונה את שמות המשתתפים, ואת עצמו — לבסוף). כוונת המתאספים: "להתחיל בלימודי הרוח כפי רצונו של הרב". מעניינת ביותר היא בקורתו של ר' נתן על מהלך האסיפה והחולשות שנתגלו בה, בציינו, עם זאת, לטובה את ההחלטות שבכל-זאת נתקבלו: "... להתחיל במדרשי-רבא. מבראשית, וללמוד תנ"ך החל מיהושע. על השלטת השפה כולם הודו שזהו יסוד לנו בחיינו... התרומם רוחי בראותי שיש לנו כחות המבליגים על הפרעות שמזדמנות...". הנה, כאן ראשית גרעין פעולתו הצבורית של ר"נ, כחוג מצומצם של חברים — מקשיבים, להתעלות משותפת במדרגות התורה.

גם בתחומי החומר אין ר' נתן מושך ידו מלעסוק בצרכי ציבור, והוא רושם ביומנו: "יום ששי הייתי טרוד בעסק קהל הישיבה. נלמה לי כל העסקים האכניים הללו ?! אף שהעסקים הטכניים הפנמיים של הישיבה ג"כ רוחניים הם. ועם זאת, כיון שאני עכשיו מהיותר מבוגרים בישיבה, אני מרגיש עצמי אחראי לגבי החברים..."

באותה תקופה התגורר ר"נ בביתו של הרב הנזיר זצ"ל ונתקרב אליו מאוד. יחד עם שני רעיו: הרב יצחק רי"ף הי"ד והרב משה גורביץ זצ"ל, למד בחבורה ספר "שערי אורה" לפני הרב הנזיר זצ"ל ובהדרכתו.

והנה, לקראת פורים תרפ"ו עלה בדעתו של ר"נ לשמח את רבו זה ואת חבריו, ולארגן מסיבת פורים בבית הרב הנזיר זצ"ל. שיטת פעולתו של ר"נ לסידור העניין אופיינית: "הצעתי את זה לפני הרבה מן החברים ומצאתי הד אצלם. הצעתי את זה לר' דוד אחרי שכבר התחלתי לארגן את הדבר. לא יכולתי לעמוד על טיב דעתו בזה: סירב וסירב והניח ג"כ למקום. אז עמדתי על הכלל ש"זכין לאדם" וזו בודאי זכות היא לו..."

את מהלך המסיבה מתאר ר' נתן בדברים הבאים: לערב עלינו אצל ר' דוד בנעימות, וגם פה התבלטה אישיותו של ר' דוד בתנועותיו המדודות. הפציר הרבה בהחברים שידברו איזה דבר, ואני שראיתי דעת הקהל שאינם רוצים בנאומים — לא היה רק החוג המצומצם שלנו אלא מכל שדרות הישיבה — רציתי לחלץ את הקהל מן המצר [שנמצא בו] באיזה ענין, אמרתי לו בפומבי את המאמר: טף למה באים וכו' שהוצאתי מכאן איך שלפעמים יש שאי הדיבור יותר [מועיל]. אחרי הפצרות, משדברתי אני עוד פעם בעניינא דיומא ועוד חברים אחדים, דיבר ר' דוד בענין הלימוד ובענין היום דברים מעניינים. בתוך סירובו שלא לדבר עד שידברו מהחברים נימק את מעשהו שהוא מחשיב עצמו ל"חבר" ולא ל"רבי", ובחבר אמרו "קנה לך חבר", וקנין הוא שאינו מקבל מהשני מה שהוא, ובוה מקבל השני ממנו. ר"נ לא הסתפק בזאת, ואף דאג לליווי מוסיקאלי של הערב ע"י כינור ששאל מאחד החברים. וכמו ללמדנו על מגיעי פעילותו, שאינם נובעים מייצר התבלטות, מסכם ר"נ לעצמו את הערב ביומנו: "בילינו את הנשף יפה מאוד. חשתי שמאוד ההנאתי את ר' דוד ובני משפחתו, ונהניתי מאוד".

מטבע הדברים, תרם ר"נ את תרומתו לישיבה גם בארגון שמחת הפורים הכללית של אותה שנה. זאת, בנוסף לטרדותיו הקבועות בענייני הגמ"ח וקופת-החולים, שנטל עליו לא מכבר מתוך אותו רגש אחריות לחביריו: "חבל על הזמן, רק בזה אתנחם, שאני חושב שאין בי עוולה ומשוא-פנים, והאמת הוא מורה דרכי..."

ברם, כל הפעילות הזו נעשתה בחיבור אל העיקר: לימוד התורה והתעלות ביראת-שמיים. בהערות-אגב שביומנו, מזכיר ר"נ פעמים שונות שלמד בהן "עד שלוש בלילה". הוא מזכיר גם רצון עז שנתעורר בו ללמוד מסכת מגילה לקראת פורים, ואכן עשה זאת בהתגברו על כאב-ראש נורא שחש: "ובזה ראיתי ונוכחתי

שאם חש בראשו ולומד תורה מתוך רצון וחשק — אז חולף הכאב". לא רק על תקנתו האישית הוא שוקד, אלא מנסה ללא הרף לקדם את הגשמת התכניות הרוחניות של הישיבה, על פי מהלכי רוחו וחזונו של הרב זצ"ל: "הייתה אסיפת חברים אצל ר' דובער קוק בעניין הרעיון שלנו. נתברר הדבר קצת יותר ואפשר שסוף סוף נבוא לידי פעולות".

באותו פרק, חזר הרב צבי יהודה זצ"ל מחו"ל, וערכו לו קבלת פנים בתחנת הרכבת ו"משתה קצר בבית הרב", כלשון ר"נ. והוא ממשיך: "בלילה, סידרו לו פגישה בביתו. השתתפו טובי הכוחות שבישיבה". נישאו נאומים, וגם ר"נ נאם, והוא מסכים בזכרונותיו: "הדגשתי שכבודו הוא המנהל הרוחני, ושאונו מקווים שעכשיו, עם התסיסה בישיבה להתגשמות רעיון הרב, יחד עם כבודו נבוא לשאיפתנו..."

ועוד נקודה אופיינית: בהמשך הנאומים דיברו גם חברים שחלקו בחריפות על דעתו של ר"נ, ומתחו בקורת על התסיסה הרוחנית שבישיבה. אך ר"נ כותב על כך: "בכלל, עבר הנשף בהצלחה, וגם אני אף שתקפו אותי, שבעתי רצון מן הבקורת ששמעתי".

מאותה תקופה נשתייר בידינו פתק שרשם ר"נ בכתב ידו. נראה כי היו אלה קו-י-סוד לתכנית רוחנית עבור החבורה המצומצמת עליה נמנה ואולי אף הנהיג.

וכך כתוב בפתק:

קבוצת "החרש והמסגר"

א. לימוד אחיד בפוסקים. סדר א'

ב. לימוד ש"ס ומפרשים בקשר עם הפוסקים. סדר ב'.

ג. שמירת הסדרים במילואם.

ד. קביעת יום לפגישה והרצאת חבר בחדושים, בכל שבוע.

ה. קביעת יום בכל שבוע לדון על תשובה מתשובות הרב ע"י חבר, בהודעה מוקדמת.

ו. שמירה על סדרי הלימודים של הג"ך וספרי-עיון.

ז. לסדר כתבים להוצאה בכל שנה.

עד כאן הפתק.

שוב: ר"נ דוחף ללא ליאות קדימה את עצמו ואת חבריו. איננו שוקט על שמריו; מתכנן ומציע, פועל וסוחף עימו את האחרים. והכל בשקט ובצניעות כהערתו לעצמו על השיגיו הרוחניים: "... אדרבא: "לא ברעש ד'..."

כדרכם של עובדי ה' מעולם להפוך התרוממות-נפש והעמקה מכל מאורע מזדמן, מוצאים אנו הערות פזורות בעניין זה גם ביומנו של ר' נתן. במקום אחד כותב הוא: "בלילה, נכנסתי במקרה למעונם של קפלן ליכטנשטיין וסוקול. להם כנורות, ושם באותו הערב למדתי לנגן את השיר "התקווה". למדתי את זה ברוב עניין, וכל כך חשוב אצלי הדבר לרשום אפילו ביומן, לזכרו". ור' נתן ממשיך, כמו מבאר לעצמו מדוע החשיב זאת: "הנגינה, שלה המפתח לפתוח כל חדרי הנפש; למקום שאין הדיבור והרהור מגיעים — הנגינה מגעת. "והיה כנגן המנגן", נחה עליו רוח ד'. הקול-שפת הנשמה. אותו — הנשמה מבינה. לו — היא נכנעת. הקול קול יעקב, הקול הרוחני ליעקב היושב אהלים". ללמדך: גם דבר שנודמן באקראי יש בו תועלת, וצריך לחשוב ולרשום לקחים אפילו ממאורע צדדי כל כך. גישה טיפוסית היא זו לר' נתן, שלא היה "דבר קטן" בעיניו. כך מייסר ר' נתן את עצמו ביומנו על אודות שמחת חתן וכלה שבתחילה לא נתאמצו בה כראוי ורק בהמשך תיקנו את המעוות. וסיכומו: "ונהנתי מאד ממה שהסתדר הדבר..."

וכך גם עלו ר' נתן ביום שמלאו בו שנתיים לעלותו לארץ אבות: "הזכרתי את זה לחברי צמח גרין שבא אתי יחד, ויצאנו שנינו בריקוד מיוחד לשם שמחתנו שכבר זכינו לשבת בארץ שנתיים ימים..."

הרגשתו בערכם הרוחני של זמנים מאורעות ומקומות היתה דקה ביותר, כפי שמצביעים גם יומניו, וכך הוא רושם ב"א אדר תרפ"ז: "תענית אסתר. הרגשתי עצמי טוב מאוד, לא סבלתי כלל מענוי התענית. סוד הדבר מצאתי בזה שלא הרי כל התעניות תענית זו, עם התענית מתעוררת איוו שמחה, שמחת הפורים חופפת על התענית, מרגישים שהתענית באה להבליט ולהגדיל עוד יותר את שמחת הפורים, והנה ג"כ חלק מהשמחה, והשמחה מעודדת ומחזקת [ער שגם] הרעבון לא יורגש ולא יענה הרבה".

ובר"ח ניסן הוא רושם: "ר"ח ניסן הכניס באויר רוח חגיגתי, על כל החודש נתפשטה רוח החרות של חג הפסח. או אפשר שהחודש הזה מביע חרות בזה שבו אנו הולכים ומשתחררים מזעפם וקצפם של ימות הגשמים, רוח החרות ממלאת את כל המהות, ובאותו הזמן היה שחרורנו, "מוציא אסירים בכושרות".

כך היתה גם הרגשתו את קדושתה וחביבותה של ארץ ישראל ועיר הקודש והמקדש. מלבד טיולו הנודע בחברת הרב הנזיר ור' משה גורביץ במדבר יהודה בקיץ תרפ"ו, טיול שעליו ידובר להלן, יצא פעם נוספת בעקבות הנביאים לטייל ולשהות ב"ארץ ציה ועיף". ביומנו משנת תרפ"ו הוא מציין לאחר שבת הגדול: "יום השבת אחרי האכילה טיילתי עם שמואל (שנדרוב) ר' יצחק אריאלי בסביבות העיר, קרית מנטפיורי, גבעת שאול, בית היתומים דיסקין. רשמים לרחבות הדעת נתקבצו אצלי ממה שנהנתי מרוב הבניינים [הנהדרים] שמקימים מחדש

ממונטפיורי. ומרוב פאר בנינו של בית היתומים. העיקר הטיוול בשדות א"י, נשימת
גוירא דארעא קדישא משפיעים רוח רום ועליה".

רשימה קצרה זו משקפת שני רבדים נוספים מעומק זיקתו לציון ולמקראיה,
האחד את השגתו בנפש וברוח כי "אוויר נשמות אויר ארצך" ובכל הילוך של ד'
נשמות בארץ ישראל הוסיף ושאל רוח עליונה כקדמוני חסידי ארץ ישראל. והשני
הוא התחושה וההזדהות הממשית עם החורבן והתקומה של ארץ ישראל כפי
שעולה מהתבטאותו והדגשתו על "הבניינים שמקימים מחדש" בטוי של אדם שחש
חזה ברוחו את חורבן ארץ ישראל ואבלותה וחווה ורואה בבניינה ונחמתה. ואכן
הביבה היתה על ר"נ ארץ ישראל עד לאחת וביותר באתריה ההיסטוריים שהילכו
בהם גדולי האומה בימי קדם, ולאחר ביקור שערך במסיבי ירושלים, באר יואב,
השילוח ומקוה רבי ישמעאל כהן גדול, מצא לנכון לרשום ביקור זה ביומנו לזיכרון.
אולם לא רק סגולת הרחבת דעת ושאיבת רוח נדיבה ממאורעות וזמני קודש
היתה בר"נ, ידע ר"נ גם סגולת "משול ברוחו", את גבורת "ארך אפים" ואת שלטון
הדין הנוקב את ההר. ואף זאת יש להכיר מיומנו — לבד מקורותיו בתקופות יותר
מאוחרות שהיינו להם עדים — הכל יודעים את עדינות רוחו, טוב לבו ועצמת
השתדלותו לגמול חסדים, אבל במקום שהדבר התנגש בקביעת ההלכה לא נשא
בנינים ועצר את רוח הנדיבות וכפי שהוא מציין ביומנו נמנע מלהשתתף מחמת
שגעדרה מדה ראויה של צניעות: — — — את החופה אחרתי מפני ששמעתי
שלא התנהגו בחתונה זו בצניעות. כלילה היינו שם, פעלנו הרבה שלכה"פ באותו
הזמן שהיינו שם לא התחצפו להתפרץ והיו מוכרחים לעזוב את בית החתונה. לא
בנקל עלה הדבר. איזה פעמים עמדו ללכת והחתן כמעט שהסה, רק אז נצחנו. או
לן לחתן שנמצא במצב כזה ואוי לו להאיש שנלכד בפח כמו חתן דגן.

אף את מדת ומשקל הרוח ידע והגדיל את מסירת רעיונותיו לראויים להכיר את
נרכם, וכך הוא כותב ביומנו: " — — — אחרי הצהרים רשמתי ל — — —
בפנקסו דברים ספורים לפרידתו הדברים עשו עלי רושם עז, חבל, מי יודע אם
החבר הנוסע יבין דברי. צריך להיזהר בדברים לאומרם ולכותבם במקום הראוי
להם. נחמתי אמנם שקריאת הדברים ישפיעו עליו לחשוב ולעשות עד כדי הבנתם".
הנה לפנינו, שוב, אותו צירוף תכונות נדיר שהלך ונתפתח אצל ר' נתן במופלא:
פתיחות עצומה ורגישות לסובב אותו — יחד עם מוצקות רעיונית פנימית. חוש
בקורת חד ונוקב — עם רגש עמוק ויכולת התרשמות והתפעלות מכל דבר, קטן
בכל שיהא. הניגודים הללו כולם, הותכו בסדנת-נפשו של ר' נתן לשלימות הרמונית
מופלאה, אשר הגיעה אח"כ, בימי מצוקתו וצערו, לשיאים שמעטים כמותם.

נביא כאן כלשונם שני פרקים מתוך יומנו. מדברים הם בעד עצמם, כמו גם בעד

נותבם:

מוצאי יוהכ"פ, תרפ"ז.

עכשיו כשאני עברתי על כל מה שכתוב כאן תחת רושם עניין התשובה, עודני נמצא לתשובה. חבל על שלא שמרתי בכל תוקף על כל מה שרשמתי. בכל זאת הרשימה לא לחינם. הנה הפנקס "להזכיר" כשמו כן הוא מילא תעודתו, הזכיר אותי. סוף סוף הקריאה שלו "להזכיר" תבעה ממני לקרוא מה שבו והזכירה בתועלתה באה לי. אותן הרשימות שרשמתי לי להדרכה בחיי אני מוצא אותם גם עכשיו נכונים ומוכרחים להדרכתני, ויש לי עוד מה להוסיף לפי מצבי. עכשיו, כהנה, הדרכות מוכרחות לקיומי. אבל, הדברים תלויים עוד במחשבה עמוקה ושקול דעת מכריעה... לתועלת קיום ולחיזוק הדבר הריני מקצה מעכשיו פנקס קטן לרשימת העבירות וסיבת העבירה כדי להימנע פעם אחרת מהסיבה העלולה לסובב מסובב זה.

התקיפות היותר גדולה היא באמיצות. אמיץ כח גבור ורב אונים, האמיצות בראש. מתאמצים, אף שלכתחילה הנך מוצא בעצמך חולשה ואין-אונים להיחזמה שאליה שואפים. האמיצות מועילה אף לחלשים. אין לך דבר העומד בפני הרצון, שלמעשה הוא האמיצות. כשהרצון חזק בתוך הנפש אזי מתאמצת הנפש לקיים את רצונה, ואז אין דבר, אפילו חסרון כח, עומד בפני הרצון שהאמיצות מסייעת אותו.

ערב רו"ח שבט, פ"ח.

יושב בתענית הנני. יום כפור קטן היום בתוך ימי השובבי"ם. לזה בעצמו כח דוחף לקבלתי זאת. ועוד דבר בגו: המקרים שע"י ההשגחה העליונה סבבוני והקיפוני והביאוני להיות שקוע במחשבות החיים ההויים והנצח. מתוך המחשבות אני רואה עד כמה העויתי, וכמה וכמה סגופים עלי לעשות כדי לתקן את הכל. ואם איני כדאי להסתגף לפי מצבי הרפוף בבריאות הגופנית, לכל הפחות אפריש יום שלם רק למחשבה, לפרישות וטהרה, כולו לד'. אולי יפעול עלי היום הזה לטובה להבא להיזהר ולהישמר מכל פחו ופזיזות, ולהיות זריז וממולח בעבודת השי"ת לחיי החיים והנצח.

עצמה נפשית כמו זו המתגלה כאן, אי-אפשר לה שלא תאיר גם לסביבותיה. הרב משה חיגר שליט"א, זכה ללמוד בחברותא עם ר' נתן באותה תקופה, והוא מספר: "נעים היה ללמוד בחברותא איתו. אף פעם לא היו בינינו ויכוחים רעשניים כמו שקורה בין חברים. אם אני, בלהט הויכוח הרימותי קולי, מוכרח הייתי לשוב ולהנמיך אותו כי הוא דיבר בשקט והשתדל לשכנע לקבל דעתו או להעמידני על טעותי בנחת ובנועם..."

אביו של מרן הרב זצ"ל, ר' שלמה-זלמן קוק זצ"ל, היה רגיל לומר על ר' נתן בדרך מליצה ובדיחותא את דברי הברייתא של "פיטום הקטורת": ר' נתן אומר כשהוא שוחק... (כידוע, במבטאם של בני ליטא, מוחלפת תדיר השי"ן הימנית עם השמאלית...).

להשלמת התמונה ראוי לצטט כאן כלשונם שלושה איגרות מרבותיו של ר' נתן

בחו"ל שמתוכם ניתן לראות את יחס ההערצה והכבוד שרזזשו לו. האיגרת הראשונה היא משל רבו בישיבה קטנה בויטבסק רבי יצחק לוי זצ"ל ששלח לר' נתן לאחר שהגיע אליו הידיעה על אירוסיו לבת מרן הרב, וזו לשון האיגרת:

בע"ה יום ב' כ"ד אייר תרפ"ח
לאהובי הרב החו"ב איש ישר וטהר לב מ' נתן גערשאוויץ נ"י

שמחתי באומרים לי כי אהובי נתן הי' לחתן, ומה גם לחתן הרב הכולל הגאון וכו' מ' אברהם יצחק הכהן קוק נ"י. והנני נותן לך מז"ט בשמי ובשם כל אשר הכירוך לטוב בהיותך פה. דע אהובי כי עוד בהיותך פה בין חברי הישיבה קשרתי אותך בגמ' ברעיוני בלבי ואמרתי בלבי זה יהי' ביכורים מפרי הלולים של הישיבה, זה יהי' הרב הראשון אשר יצא מהישיבה, ושמו יצא לתפארת הישיבה דפה, שלא ארכו ימי' אך בזמן הקצר שעמדה על תלה, הכתה שרש והבשילה אשכולות. ועתה ידידי צלח ורכב על במת התורה ועל במת ההצלחה. יתן לך ד' חיים של אושר, חיים של עושר וכבוד ואריכת ימים עם רעיתך, ותחיו בנעימים ובשלווה כל ימיכם. כנפש אוהבך עוז, מוקירך ומכבדך המברכך בכט"ס.

יצחק לעווין

כמדומה לי שאנכי נסעתי זה כערך עשרים שנה או יותר עם מחותנך בעגלה אחת מאלאדעצויע לוולאזין, והשתעשענו כל הדרך בדברי תורה. דרוש את שלומי בשמי ברגשי כבוד. בטח הוא יותר מעשרים שנה, אחרי כי לפי זכרוני הי' גם הוא אז במצב חתן.

האגרת השניה היא משל רבי יוסף אריה נענעדיק זצ"ל — מגדולי חניכי קלם ומחשובי המשגיחים הרוחניים בישיבות ליטא — שכיהן כמשגיח רוחני בישיבת פונוביז' בתקופה שלמד בה ר' נתן. אף איגרת זו נשלחה לר' נתן לאחר אירוסיו. בתוך דבריו מביע ר' יוסף אריה את שאיפתו לעלות לא"י ומתענין על אופי ישיבת מרכז הרב. וזו לשון האיגרת:

בע"ה יום א' לסדר "שאו ראש כל עדת בני ישראל" תפר"ח קאברין.
הוד כבוד ידי"ג הרב הג' מוכתר במדות טובות וכמעלות נשגבות וכו' חתנא דכי נשיאה רבנא דארצנו הק' מו"ה שלום נתן הרשוכיץ נ"י.

אחדשה"ט באה"ר

מלב חם מלא אהבה וידידות אברך את כבודו בכרכת מז"ט חמה לו ולזוגתו ולהוד כבוד הגאב"ד חותנו שליט"א ולכל הנלויים עמכם יר"ה, שהגפן החדשה הזאת הנטועה בכרם קרן בן שמן יפרח וישגשג למעלה ראש, ויעש ענבים ותירוש המשמת אלקים ואנשים. יבנה ביתו לבית יעקב וילכו רבים לאורו אור ד' השוכן

בציון אכ"י. מאד ישמח לבי עם הידיעה המשמחת מכבודו אשר זה כבר לא ידעת מה הי' לו, וגם עתה לא אדע תהלוכות ארחו ורבעו מאז נפרדנו על פרשת הדרכים, היא ישיבת פוניבז, אך בשעה שהגוף טוב הכל טוב. ובכ"ז אבקש מכבודו כי יואיל להודיעני מכל אשר עבר אתו מאז.

כאשר בא לידי באופן מוצלח לבא בכתובים עמו לא אמנע מהודיעו מעט מפנימיות לבי אשר אמנם בימים אלו התעוררה ונתחדשה אצלי מסיבות שונות בענין מצבי בכלל, כאשר אספר לו בקצרה.

אוכל להודיעו כי זה שנה החמישית מעת בואי פה לבנות הישיבה הק' המפורסמת ומוסכמת כבר באיכותה וברוחה הכביר, כי הגדילה לתפארת עוד ביתר שאת משיבת פוניבז, וגם לא יחסר לי פה מאומה, בכ"ז מסיבות שונות כאמור החלטתי בשבוע העברה לדרוש לציון ולארצנו הק', אולי אמצא מקום בישיבה שם בעדי. ובעת שחשבתי כה והנה בא לידי מכתבו הנדפס מבשר שמחות, אמרתי לחבר ולשלב המקרים יחד, ולשאול את פיו אולי ידע כבודו ממקום נאמן בעדי, ואתחיל לבא במכתבים למעשה אודות השאלה, גם להשתדל להשיג מי שאוכל לפי" עפ"י הכרח למנותו על ההנהלה פה.

אבקש את כבודו להודיעני מה עם ישיבת הוד כבוד חותנו הגאב"ד שליט"א, ממספר התלמידים, מאיכותם, אם יטיפו שעורים שם, ואם יש לה מנהל רוחני, ואם שיטת הוד כבוד הגאב"ד חותנו שליט"א על דבר רוח ישיבה מתאים עם שיטתנו אנחנו מנהלי ישיבות פולין וליטע. ומכל אשר אתו יודיעני וישמחנו מאד.

יותר אין אתי מה להודיעו. יעזרנו העליון כי החפה תהי' בשעה מוצלחת, להצלחתו ולהצלחת כל קרוביו כנפש מו"מ כעה"ר ואוהבו נצח.

יוסף ארי' נענעדיק

האיגרת השלישית אף היא משל ר' יוסף אריה נענעדיק, והיא מהוה המשך לאיגרתו הראשונה שבה הזכיר את שאיפתו לעלות לא"י, וכאן הוא מביע בפירוש את רצונו להשתלב בהנהגה הרוחנית של ישיבת מרכז הרב. וזו לשונה:

יום א' עקב י"ב מנ"א תרצ"א קאברין. הו"כ יד"נ הרב הג' המפורסם חתנא דבי נשיאה עלאה וכו' מו"ה ר' שלו' הירשאוויץ נ"י אדשה"ט באה"ר.

יקרת מכתבו קבלתי. מאד מאד אשמח בבשורת עילוי כבודו במעלות התורה בשקידה ועיון. יחוננו ד' ויהי' לבבו זה לו כל ימיו על הרי ירושלים עיה"ק. על דבריו האחרונים במכתבו עלי להשיבו. אם אמנם שיש מקום פנוי בישיבתם בעד משרה להשגחה כנראה ממכתבו, ואם גם אמנם כאשר כבודו יכבדני להכיר כי השפעת תהיה מתאימה לחניכי וחברי הישיבה, ואולם כבודו מסופק אם אסתגל לכל דרישותיהם החשובות וקדרושות אצלם, אתמהא! האם יתכן כי ישנם דרישות

חשובות וקרושות כאלה אצלם אשר לא יהי' חשובות גם אצלנו? אולם השאלה
 תהא אם דעותינו יהי' שוות בנוגע להדרך איך להוציאם לפועל, ע"ז אוכל להשיב
 ברור, שאם כי כבודו מסופק בזה, אצלי אין שום ספק כי נשוה יחד עם ההנהלה
 הראשית גם בפרטים בפועל. והעיקר, כאשר אינני איש מפלגתי, ובלתי קנאי לעומת
 אנשים, וסבלן ביותר גם לדעות אנשים שאיני מבינם, אם אך משלנו הם, מכלל
 המאמינים, היא הערבות היותר חזקה כי נשתוה יחד בכל יסודי הישיבה והנהגתה
 שאמצאם מקודם, איך לכלכלם לתכליתם הנרצה, כי ביאתי לישיבה תהא להוסיף
 ולא לגרוע ח"ו, וחיבת הקודש של ישיבת ירושלים תו"ת יכריע אותי הרבה. ולכן
 אבקש מכבודו כאשר עומד אנכי על פרשת דרכים ומכין עצמי לעשות צעד חדש
 בנוגע למצבי, ע"כ וואיל למסור תוכן מכתבי זה עם הצעתי למו"ח הגאב"ד
 שליט"א, וואיל למהר להשיבני דבר, הדרישות והתנאים, ואדע אשר לפני. יותר אין
 אתי מה להודיע, ולכן אסיים מכתבי בכרכה כי יעלה מעלה במעלות האדם
 העליון, כנפש מו"מ כעה"ר,

יוסף ארי' נענעך"ק

אתכבד לדרוש בשלום הו"כ חותנו הרב הראשי לא"י הגאון הגדול המפורסם
 בכל תפוצות הגולה וכו', מרן הגאב"ד בעיה"ק ירושלים תובכ"א

ז'

פרשה בפני עצמה, מהווה מסכת היחסים שנתפתחו בין ר' נתן לבין רבותיו. כבר
 נזכר לעיל שר' נתן התגורר בבית הרב הנזיר זצ"ל תקופה ניכרת, עד שהיה כאחד
 מבני הבית. הוא אף זכה ללמוד עם הרב הנזיר זצ"ל בחבורה מצומצמת ביותר ואף
 ביחידות, בסוד שיח...

בן הרב הנזיר זצ"ל, הרב שאר-ישוב הכהן שליט"א, מעיד:

"חיבה מיוחדת נודעה מצד מרן אבא זצ"ל לתלמידו-חברו ר' שלום נתן זצ"ל, שהיה
 מוקירו מאד על צניעותו ויושרו וזכות הליכותו בקודש ובייחוד על מידותיו
 הנעלות. לימים, התגורר ר' נתן זצ"ל באופן קבוע בביתנו... ועסק בתורה ובעבודה
 תחת חסותו ועינו הטובה והפקוחה של מרן אבא זצ"ל. שם דובר בו נכבדות את
 השידוך עם בית מורו ורבו של אבא זצ"ל, הלא הוא מרן הרב אברהם יצחק הכהן
 קוק זצ"ל, שדבק בו באהבה ממש. והיו שתי המשפחות, ביתנו ובית הרב, למשפחה
 אחת ממש. מביטנו יצא דבר האירוסין והנישואין עם בת-הרב הצדקת מרת
 בתיה-מרים ג"ע, וקשר היכרות נתמשך כל ימי חייהם ממש..."

בקיץ תרפ"ו, עלה במחשבת הרב הנזיר זצ"ל לצאת למסע התבודדות אל מדבר
 יהודה. ובלשונו: "להליכה בדרך בחבריא... לשוה ולשפוך לב ורוח ונפש, המבקש
 רוח-הקודש וגילוי דבר ה', דברו ממש... הוחלט לצאת בלא נדר ולהיות בסביבות
 עיר-הקדש מייד כשיסכימו החברים (ר' נתן ור' משה)..."

והם, כמובן, הסכימו. ולמחרת ר"ח מנחם-אב השכימו לדרכם אל נחל פרת הוא ואדי קלט, בעוברים דרך ענתות, מקומו של ירמיהו הנביא. יומיים אח"כ, רושם הרב הנזיר ביומנו: "בנקיקי רוכסי צורי הרים, על יד הנחל אל-קלט תחת כפת השמים. הרב ר' נתן, כאן במדבר הרים ונקיקי סלעים בערב אישון לילה, כיחיד מומחה הוא, ורבינו הגדול ייתן לו בודאי רשות כשיוודע לו מזה. ובכן, נבקש מכבודו התרת מנהג השתיקה שלנו בדרך. על-מנת סכנה כזו לא חשבנו..."

ואכן, המסע הזה מסוכן היה. החברים תעו כדרכם בנקיקי הנחל, ורק לאחר ארבעה ימי עייפות וצמא בשרב המדברי, פגשו ברועים ערבים שהורו להם את הדרך לתחנת המשאבות בעין-פארה. בערב שבת קדש פ' דברים, נחלצו בשלום לביתם בירושלים ובירכו "הגומל" באותה שבת.

לימים, כשנעשה ר' נתן חתן מרן הרב זצ"ל, נתן לו הרב הנזיר זצ"ל את ספר הזוהר הק' כדורון-דרשה. וכה רשם בהקדשת הספר:

ב"ה, יסוד מלכות תפ"ח, ירושלים.

שפע ברכות לעמיתי יקירי, ימין-סודי, עדין המידות וזך הרעיונות, מופלא בנגלה ובנסתר, איש הרוח מורם מעם, הרב ר' שלום-נתן שליט"א, לחתונתו ושמחת-לבו עם בת הרב מרן שליט"א.

יהי אור ה' עליהם, רינה וישועה באהלי צדיקים ושמחת עולם על ראשם, כעתירת נפש דוד.

מתוך הקדשה זו אנו למדים על מדרגה עלומה ולא ידועה כלל גם בין מקורביו של ר' נתן, והיא גדולתו כנסתר, וכפי שמגדירו הרב הנזיר בהקדשה!

שנים הרבה לאחר מכן, כשהוציא הרב הנזיר לאור את ספרו "קול הנבואה", ערך נשיא המדינה דאז ר' שניאור זלמן שז"ר ז"ל מסיבה לכבוד הספר ומתברו. במסיבה זו השתתף כמובן גם ר' נתן, שנשא דברים (קצרים, כדרכו) לכבוד "חברי מנוער ועד הנה, שליט"א". בתוך דבריו העיר ר' נתן בזו הלשון: "...חתן המסיבה שהנני איש-סודו, כמובע על-ידו כאחד ממכתביו...". כך סיכם ר' נתן בתמציתיות סגנונו את פרשת היחסים העמוקים שבינו לבין רבו-חברו, שהשתרעה על פני למעלה משנות-דור.

ר' נתן לא הסתפק אך בזאת. כדרכו, לא החמיץ הזדמנות כלשהי לקבל שפע ברוחניות, ומאליו יובן כי נתקרב לדמויות נוספות ששימשו בקודש בישיבת הרב. כ"מופלא בנגלה ובנסתר". ואכן כבר צויין למעלה שעוד בתחילת לימודו במרכז הרב למד ר"נ עם הרב הנזיר ספר "שערי אורה", שהוא כידוע אחד מפתחי השערים לתורת הסוד. לאחר זמן בשנת תרפ"ו כותב רש"נ ברשימותיו: ג' אדר. הרד"כ הציע לי לכתוב רשמים על כתבי הרב שמסודרים לדפוס. דעתו שאני מקורי וקריאת דברי הרב יעוררוני ויעזורני להוציא את המחשבות הטמורות בי. "הרב הנזיר אף היה מציין ומדגיש לפני תלמידיו את מדרגת הסבלנות הרבה שניתן בה רש"נ, והיה מזכיר שמדרגה זו מוערכת ביותר בספרי קבלה (ראשית חכמה ועוד) כמדרגה

עילאית וכהכרח כניסה לפרד"ס. (מפי הרב יעקב אליאור שליט"א ששמע מהרב הנזיר) כך מצא ר' נתן את דרכו אל ר' יעקב-משה חרל"פ זצ"ל, וגם ביניהם נתפתחה ידידות עמוקה בלב ונפש, שנתמשכה שנים הרבה. משהכירו הר"מ חרל"פ זצ"ל, הזמינו לסעוד על שולחנו בערב-שבת. וכך, מידי ערב-שבת היה ר' נתן מתלווה אל הר"מ חרל"פ משוחח עימו בדברי מחשבה, ולפרקים מרוב התלהבות היה הר"מ נעצר בדרכו ורוקע בתוך כדי השיחה ברגלו...

על טיב יחסיו של ר' נתן עם הר"מ חרל"פ נוכל ללמוד מתוך יומנו של ר' נתן: ב' אב, פ"ז. ביחיר על המעיין.

קיימתי דין לוויה במו"ר הגרי"מ חרל"פ, כדין ולפנים משורת-הדין. לא רק מעיבורה של עיר, אלא עד התחנה השניה שמירושלים, ביתר. עד כאן לויתי אותו והגני כאן על המעיין, יושב וחושב חשבוננו של עולמי בתוך כבשוננו של העולם הכללי. ובידי אין ספר לעיין לצמצום המחשבה, אלא ספרו המעניין של הרב "עקבי הצאן". ועלתה במחשבותי "צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך" וכו'. וכאן תמצא את עולמך ותבינהו. הוא מצא את רשומי העיקבות ומוסר לנו. לכל הפחות נלך אחריו, ובנתיים — לרשום לזכרון, אם צריך. הגרי"מ זירז אותי שאכתוב לו איזה מכתב, וקושי מיוחד יש לי בעריכת מכתב, בהססנות אם בשטף לפי כחי הגני לזה כדרכי, ולמדוד ולספור את האותיות כחו של מי הוא. בכל אופן בשבילי הדבר קשה. לא שקשה ובלתי-אפשרי, אלא שגוזל את המנוחה להרבה זמן. ובכל זאת, עוד השבוע אני קובע לי זמן אי"ה. הכרח הוא לי לערוך לו מכתב, ואקווה שאצליח. על ביטולי מקביעותי בסדר הישיבה אינני מצטער, שזה מועיל לי פי כמה מאשר לא נסעתי, והכל לטב. וב"ה שעוד ההנאתי אותו חוץ מתועלתי הגדולה שאני מוצא בזה. והגני בביתר העיר ההסטורית בדברי ימי החורבן, באמצע ימי האבלות על החורבן". ואכן, ר' נתן נענה לעידודו המפציר של הגרי"מ, וכתב את המכתב הנזכר לעיל ברשימותיו. (המכתב מתפרסם בקובץ זה כמדור "דברי שלום" בתדושי ההלכה בענין "אשו משום חציו"). הדברים נתפתחו לכלל התכתבות שנמשכה גם לאחר נישואיו של ר' נתן עם בת הרב זצ"ל. וכך כותב הגרי"מ חרל"פ באיגרת לר' נתן:

בעזה"י. ועש"ק מטות מסעי תפר"ח לפ"ק.

"ידיד נפשי רעי אהובי חביב לבי, הרה"ג מו"ה שלום נתן הרשוויץ שליט"א, ע"ש רעייתך הכבודה תחיה. אחז"ש באהבה רבה.

תודה רבה על דבריך האהובים אשר הפיקו את נפשי. כן הדבר: ההתקשרות האמיתית הוא התקשרות נפשית שרשית, הנמשכת מגנזי נסתרות. וראוי לשמוח על שזוכים לכוון את ההתקרבות השרשית, וחובה מוטלת לפתח אותה. שכל מה שמפתחים ביותר את ההתקרבות הזאת — יותר מתקרבים אל השרש. ומאד מאד עצום הוא ההבדל שבין השרש להענף, כמבואר בכתבי האריז"ל, שהשרש הוא

הת"ח והענף הוא הע"ה. אופן ההתפתחות הוא ע"י ריבוי ההתגעגעות. כל געגוע המרים את המחשבה הוא גילוי שרשי וצריכים להחזיק בו ולהמשיכו בתוכיות הנפש ובמעמקי רגשותיה.

תוסיף נא עוז והדר קודש, והיה לברכה.

בטח תמלא תמיד את צמאוננו לשמחתנו במכתבך האהובים.

ידיך ורעך

יעקב משה חרל"פ

אם תמצא לנכון למסור בגיני ד"ש להגרי"מ אפשטין שליט"א בל תמנע הטוב. הנ"ל

אתמול הגדתי שיעור בענין עדות המוכחשת בבדיקות כשרה בד"מ. וראיתי את פני מרן שליט"א וקראת את כרטיסך אליו.

הנ"ל

ניכרים מבין כתלי המכתבים הן הקשר הנפשי העמוק והן העיסוק המשותף ברזי-תורה, שנרקם בין הגרי"מ חרל"פ וצ"ל ובין ר' נתן. פרשת היחסים המיוחדים כל כך, נמשכה כל הימים עד הסתלקותו של הגרי"מ חרל"פ בשנת תשי"ג.

ח'

פרק מיוחד בתולדותיו של ר' נתן קובעת לעצמה פרשת התקרבותו אל רבו המובהק. הכהן הגדול מאחיו, מרן הרב קוק זצ"ל.

על היסוסיו של ר' נתן בתחילת דרכו כבר סופר לעיל. מוסיף לספר הרב צבי קפלן שליט"א ששמע מר' נתן גופו מה היו הגורמים הראשיים להכרעתו בהמשך דרכו: "... אכן ר' נתן ראה כאן את בנו של הרב ואת גדולי מקורביו של הרב, ומתוך-כך הבין מדעתו מיהו הרב עצמו... הוא נשאר בישיבת הרב, ומששב הרב קוק זצ"ל לביתו מארה"ב נעשה למקורבו... כבר בראשית ימי שהותו בישיבה, קודם שנעשה לחתנו, נתקרב אליו ר' נתן ביותר. כבר אז ראהו בחיי יום ויום ושם לבו להנהגותיו ולארחותיו".

עד כי כך היה קרוב, שיום אחד סיפר לר' צבי קפלן כי הרב מרבה לעיין במאמרו של אביו, הרב א.א. קפלן זצ"ל בכתב העת "ישורון", שלא כפי שנהג בחבורות וכתבי-עת אחרים שהגיעו אל שולחנו. בהם, היה הרב מציץ-ומניחם מידו לפעם אחרת משום דוחק זמנו וטרדותיו הציבוריות המרובות...

קירבתו של ר' נתן אל הרב ובד בבר הערכת הרב אליו הלכו וגברו במשך הזמן, ואנו מוצאים ביומנו של ר' נתן משנת תרס"ז שהוא מזכיר בתוך הדברים שהיתה לו קביעות מדי שבוע להכין עם הרב את שיעורו בישיבה.

תיאור ממצה וקולע על זיקתו וקירבתו של ר' נתן להרב אנו מוצאים בדבריו של ר' נתן עצמו בכותבו להוריו שעדיין היו בגולה:

"... בעלותי ירושלימה, ואין לי מגמה אחרת כי אם התורה והיראה, ואז ישיבת מרן ברגעי התייסדותה. גמרתי להסתפח בצילה שראיתי אותה מתייסדת בבסיס נכון ומכוון לרוחי. מרן אז באמריקה — ראש המשלחת ההסטורית של הרליף, ואנו כאן התחלנו להתעניין בכל מהלך רוחו ונפשו. קראנו את ספריו, התוודענו לכל הקרובים אליו, ובהקשבה גמורה לכל מה שקלטה נפשנו בראות ושמע התעמקנו ונוכחנו שאורה לנו בדרכיו. כל דבריו הם אמונת-אומן. מאיר פנים בהלכה, דולה פנינים באגדה, וכל מבטו והשקפתו לכל התנהגותו ומעשיו הם לקדושה ונצח במחשבות היות אצילות ועילאיות. נקשרנו אליו קישור נפש, וגדלה מיום ליום ציפייתנו לחזות פניו, האצלת פניו מקרוב. בא העת וזכינו לקבל פניו, התמסרתי כולי לו, בלעתי כל אמרי-פיו. השתדלתי עד כמה שאפשר להתחקות על כל דרכיו. למדתי בשקידה, בהתקרבות והתמסרות לנותן חיי רוחי, פותח דלתי לבי ומרווה כל נשמת. כך הרגשתי בעצמי וגם מורי ויודעי הכירו כי את זה. זו היתה מהותי הכללית..."

הרב קוק זצ"ל, רגיל היה לערוך שולחנו בסעודה השלישית בשבת — בציבור. (שיחותיו המופלאות באותן שעות מיוחדות, נשתמרו לנו מתוך זכרונו של אחד השומעים ועלו לאחרונה על הכתב).

והנה, בקיץ תרפ"ז, משעמד הרב זצ"ל לצאת את ירושלים לתקופה-מה, העלה הסבא אבי הרב זצ"ל את הרעיון והמשאלה שלא להפסיק את סדר הסעודה השלישית והשיחה שבתוכה. יתר על כן: אבי הרב זצ"ל הציע את ר' נתן כממלא מקום הרב זצ"ל באמירת השיחה. שוב הועמדו סגולות נפשו של ר' נתן במבחן חמור: ענוותנותו גרמה לו שיחרד מעצם הרעיון, אך האחריות המפותחת שבו וגבורת-נפשו התייצבו למשימה בכל עוז. וכך כותב הוא במכתב לרבו הגדול:

"כבוד אדוני מורי ורבי,

בכל היראה וההכנעה אני קוֹרֵה ומשתחוה מול הדרת גאונו ואומר: שלום עליך רבי ומורי. אולי ילדות יש בי, נתן השאבלי, שאני מעיז פני ברכי. אמנם, אולי, ועד כאן שקלתי לי בדעתי: העזות גרועה והביישנות גרועה הימנה. תוצאות הביישנות הן שליליות "לא הבישן למד", בו בזמן שהעזות מביאה חיוב ש"חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני". ואם אין זה כלל בהנהגה, מסופקני, בנידון בידי ודאי שהעזות שאולי ישנה מכריעה את הביישנות הודאית.

רבינו בהיפרדו בישיבה העיר בדבריו האחרונים עפ"י בקשת אביו שליט"א, שישתדלו להמשיך את סדר הסעודה השלישית בשבתות בשיחות תורניות כרגיל. הדבר מתחילה לא נתקבל עלי "במקום גדולים אל תעמוד", ומה גם אני שאין מכיר צרת-נפשי כמוני, ומה לי ולשיחה בפני צבור הרגיל להתענג בדברי נעם צוף דברי הק'. בכל זאת לא נמנעתי מחשוב על הדבר, ואף שהדבר מופלג ממני — "אל תהי

מפליג לכל דבר", והיום בסעודה השלישית כשהפצירו כי ביחוד הסבא אביו שליט"א. הוכרחתי להישמע ולהשמיע מה שהעלה זכרוני מאמתחתי לעניין הפרשה. והנה, את אותם הדברים שהרציתי לפני שומעי אני רוצה למסור להדר"ג מו"ר. את התרשמותו של הרב מדברי התורה שהרצה ר' נתן באותה שבת וששלחם להרב במכתב המוזכר, אנו למדים ממכתב ששלח הרב לבנו מרן הרצי"ה בכ"ח תמוז תרפ"ז ובתוך דבריו הוא כותב:

מאוהבינו בן ישיבתנו היקר הר"נ הירשאוויץ שליט"א קבלתי מכתב מענין, אשר תשיב נא להגיד לו בשמי תודה רבה על דבריו היקרים ועל קליטתו הטובה את ההקדמות השרשיות שהגנו רגילים לדבר אודותן בע"ה בשיחות שונות, ועל השתמשו בהן באופן יפה והגון. ישר חילו לאוריתא, ומאד אשמח בהמשכת השיחות ביה"ש בשבת מיחידי סגולה.

וכך קם הדבר והיה. ר' נתן מילא את מקום רבו תוך שהוא מעלה את דבריו על הכתב לעיונו של רבו ובקורתו. הדברים זכו לאישור נלהב מצד הרב זצ"ל שאף ציזה עליו להעלות את הדברים על הכתב במסודר וליתן להם קיום ופומבי. כך היה בשעת נסיעתו של הרב זצ"ל מירושלים וכך היה בשעת מחלתו האחרונה של הרב זצ"ל. ר' נתן עצמו כותב בראש דבריו בפנקס רשימות השיחות:

"עפ"י מרן אדמור"ח זצ"ל, שחזרתי לפניו על אלו הדברים שהרציתי לפניו בשבת פ' ראה, תרצ"ה, בקשני וזרזני לרשום את זה בתוספת להיות זרזו ברשימות". צא וראה ענוותנותו של ר' נתן. לאחר שנים ארוכות בהן מילא מקום רבו וחזונו. באמירת חלק מן השיחות, צריך היה לזרוזו שירשום ויתן קיום לשיחותיו. אלמלא כן, לא החשיב ר' נתן את דבריו ראויים להירשם ולהתקיים בכתובים... באותו פרק, נסמך ר' נתן להורות ולדון הן ע"י הרב זצ"ל והן ע"י הגרי"מ חרל"פ זצ"ל והגרמ"נ אויערבך (רבה של "מזכרת-משה" ומחשובי מורי ההוראה בירושלים בעת ההיא) שבחיו של ר' נתן באותם כתבי סמיכה יוצאי דופן הם אפילו בסגנון השבחים המצוי בתעודות ממין זה. מן הראוי לצטטם כאן בשלמותם:

א

יום כ"ט אדר תרפ"ה

ברכ חבת אהבת קודש, הנני להגיד ישרו, טיבו וטובו, של חד מבחירי תופשי התורה, מחתני התורה, בני ישיבתנו הקדושה המרכזית, הוא ניהו גבר חכם בעז, ידיד לבי ונפשי, הרב הגדול החרוף ובקי, סו"עה שכל צח ולב טהור להפליא מלא וגדוש בקניני תורה, ומדות חכמים, מו"ה שלו' נתן הירשאוויץ שליט"א, אשר מאז נודע לנו, נקשרה נפשנו באהבתו, וראינוהו צועד מעלה אחר מעלה במעלות הקודש, בתורה, וביראה, במוסר ובחכמת לב, בהגיון קודש, ובעומק הלכה, ות"ל כי

הרכה מקנתו בחריפות ובקיאות בגמ' ופוסקים רו"א, ובתרומות מדותיו הנעלות ויראת ד' הטהורה אשר תעטרנהו, הרי הוא לפאר ולתהלה, בין חכמי התורה והוגיה, וראוי הוא לעטרהו בעטרת חכמים, להורות ולדון בישראל, כי דרכו ישרה, ונתיבתו סלולה, על כן ידי תכון עמו, יורה יורה, ידין ידין, ויהי' לעטרת תפארת לקהלה יעקב אשר תושיבהו על גפי מרומי קרת, ובו יתברכו ויתהללו בע"ה, והנני כזה חותם כברכה נאמנה לכבוד התורה ובחירי הוגיה, כנה"י ונפש מברכס באה"ר מהר

הקודש מירושלם.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

ב

ירושלים כט אדר תרפ"ח

זה יהי' לעד ביד ידידי וחביבי זה רעי אהובי וחבירי הבחור הנפלא, הרב הגדול החריף ובקי משנתו רב ונקי אוצר בלום לתורה ולתעודה, באר מלא פלג בחריפות ובבקיאות, שתול על פלגי מים התלמוד והפוסקים, לב טהור מלא חכמה ויראת ד', גפן אדרת, לשם ולתפארת, מוהר"ר שלו' נתן הירשוויץ שליט"א יהיה כזית הודו זית "רענן" בבית ד', יציף ויפרת, ולמרחקים אורו ירח.

כי הנני סומך ידי עליו לעטרהו בעטרת סמיכה חכמים, ולהכתירהו בכתר תורה שהיא הולמתו, לפי חכמתו ובינתו, וקדמת יראתו, ואומר לו יורה יורה ידין ידין, וכל מין דין סמוכו לנא, ועליו לסמוך כאחד הרבנים המובהקים בישראל.

ברוכה בתי' העדה אשר תדע להכירהו ולהוקירהו לקבל אותו לרב ואלוף בראשם, יגילו וישמחו בגדולת רכס הגדול, ויתענגו על הודו והדרתו, וכליל תפארתו, אשר ינהלם בישרת חכמתו ורוחב בינתו, על מבועי התורה והיראה, לאשרם ולהצלחתם, וישאו ברכה מאת ד'.

אלה דברי ריעו הנאמן החותם בברכה מעומק לב ונפש

יעקב משה חרל"פ

ג

מנחם נתן בהר"ג שלמה אוירבאך

רב ומו"ץ בפרבר מזכרת משה

בעיה"ק ירושלם ת"ו

בעהמ"ח ספר אורח נאמן על או"ח.

קושט אמרי אמת, ניתן מאתי לכתוב, ששש ושמת אני במאד שהקרה ד' לפני מקרה טהור גברא רבה ה"ה ניהו הבחור המופלא הרב הגדול בתו"י אוצר בלום הלל בדילוג ש"ת מו"ה שלוף נתן שליט"א הירשוויץ, בלב ונפש חפצה הנני להכיר ולהוקיר את הרב הנז' וג"א סומך ידי עליו להכתירהו ולעטרהו בתפארת סמיכת חכמים, ולהגיד לו יורה יורה ידין ידין כי כל מן דין סמוכו לנא, עונג רוחני ונח"ר

ירוו ממנו ומתורתו וחכמתו כל עדה וקהלה קדושה אשר יזכו לבחירתו לשים אלוף ורב לראשם, ואני תפלה ד' יאיר פניו אליו להצליחו בכל אשר יפנה, ויהי ד' עמו ויעל, וקרן התורה יתרומם ויתנשא, כעתירת ותקות המדבר לכבוד התורה והוגיה, מחכה לישועת ד' ועם קודש סגולתו, חותם בכל חותם שבמקדש, ח' ניסן נשיא לבני "שמעון" תפר"ח. ר"ת: שלום נתן וותיק ממרכז עולמית

הק' מנחם נתן אויערבאך רב ומו"צ כמזכרת משה ואגפיה

בהיותו מן הבולטים שבלומדי הישיבה ואולי המיוחד שבהם, לא איחרה הצעת הזיווג לבוא. וכפי שמספר רבי שאר ישוב כהן שליט"א, מבית אביו, הרב הנזיר דצ"ל, יצאה ההצעה. ובג' סיוון תרפ"ח נערכה חתונתם. דבקותו של ר' נתן ברכו הגדול ועתה גם חותנו הלכה ונתעצמה. הוא הבין היטב את אשר לפניו ואת משמעות כניסתו אל הקודש פנימה להיות "חתנא דבי נשיאה". וכך כותב הוא להוריו שבליטא זמן קצר לאחר הנשואין:

ב"ה יום י"ט לחדש סיון תרפ"ח

הורי היקרים, שפע שלום וברכה!

מכתבכם מא"ח הבכורים קבלנו ת"ל על החו"ש שאתכם, וישר חיילכם על הברכות הנאמנות ברכות ההורים שאתם שולחים ושופעים עלינו. מן הראוי היה כעת שאכתוב לכם באריכות כל ערך הדברים בהשתלשלותם והתהוותם אבל מה אעשה שדרכי להיות מוסתר. לא שלקחתי לי דרך שכזאת אלא שמאז ומעולם מתחילת יצירתי כל מהותי היתה בנסתרות. ואולי סוד הדבר מכוסה גם ממני.

מצבי כעת בעולם החדש שנכנסתי ואני נמצא בו משובח ומשביע-רצון מאד מאד. תהילה לאל שזיכני והביאני עד הלום. צפויות לי גדולות. האפשרויות הכי נוחות לפני להתפתחות ועליות נשגבות. הן מצד ביתי-רעייתי, והן מצד ביתי-סביבתי. האוצרות לפני, רק לפתוח את הדלתות עלי, ואז מצאתי כל אשרי. והמפתח הזה הוא העבודה. בהעבודה אושרי. הכל גלוי בעבודתי, הכל ממש. כל שאיפותי, כל מה שבכחותי, יכולים ואפשריים הם להתגלות בעבודה אפי' בלתי מאומצת, אך רק שיטתית ומכוונת. וכל תפילתי ועתירתי מאלוהי-מעונה היא: עזרני נא ותמכני בדבר הגדול הפשוט הזה. ברצון אמיץ וכחות רעננים לעבודה, שבהעבודה כל אשרי בזה ובבא נתון.

הדברים מרעישים לב. ת"ח גדול וחשוב כר' נתן, שזכה לשבחים מפליגים כל כך בכתיבי הסמיכה שנתעטר בהם — והנה הוא כותב להוריו בסגנון של תלמיד הנכנס זה עתה בשערי עולמה של תורה, כמי שמתחיל דרך חדשה בציפייה לגדולות...! לא רק ענוה יש כאן, כיי-אם גם רעננות הנפש וכח התחדשות בלתי נלאה. לא רק דברי תורה היו עליו כחדשים, אלא כל הווייתו נתחדשה עליו בכל פרק ופרק

מתולדות חייו. "מחליף כח" היה, כקווי ה', ומעלה אבר כנשרים המשירים נוצתם הישנה ומעלים אברה חדשה. רענן, היה השם העברי שבחר בו ר' נתן (ע"ש שם משפחתם המקורי שהיה: פריש שמוכנו בלה"ק: רענן. השם הוחלף להירשוויץ מעינא בישא של הממשלה הרוסית).

ואכן, הרב זצ"ל אהב את חתנו אהבת-נפש ואף נתן לכך בטויים בע"פ ובכתב. על ספרי הרמב"ם שנתן לחתן כדורון-דרשה, רשם הרב זצ"ל הקדשה זו:

בעזה"י

מתן דרשה לחתני כבני אישון עיני, עדין לגאון ותפארת, לפאר ולתהילה, מו"ה שלו' נתן בהרב הגדול בתו"י מו"ה ראובן יעקב אלעזר הירשאוויץ שליט"א רענן, ליום אפריונו למז"ט והצלחה עב"ג בתי יקירתי, בת ציון המצוינת במעלות ומדות יקרות אשת חיל עטרת, מרת בתי מרים תחי' לאוי"ט ושנות חיים ארוכים, מלאים אושר ונחת, בדורות ישרים, בנים ובני בנים דשנים ורעננים, שתולים בחצרות ד' על אדמת הקודש, לתורה ולתעודה ולאלופים ביהודה. ועיניהם ועינינו תחזינה ציון בהדרה, וירושלים בתפארה ומלך ביופיו וארמון על משפטו, במהרה בימינו אמן. כו"ח ערב שבועות, תרפ"ח, יום השלישי משבעת ימי המשתה של כלולת בנינו היקרים, ברוכי ד' יהיו לעדי עד.

כברכת ועתירת אביהם מצפה אשרם צביונם ותפארתם נצח סלה.

אברהם יצחק הכהן קוק

במכתבים שנשלחו בד"כ ממקומות הנופש כתב הרב:

"... נתן בני מתמדי, אקוה שתתקרב לבני הישיבה היקרים לברכה..." (הדברים נכתבו בסוף "זמן" הקייץ, ו' מנחם-אב תרפ"ח).

הרב מבקש ומפציר רבות, שירבו לכתוב אליו, חתנו ובתו: "החייתם את רוחנו בדבריכם הנעימים"..." ההגנו מצטערים במניעת מכתביכם. אין לנו שום פתרון מדוע זה עזבתם את המנהג הטוב והיקר לכתוב לנו כל יום..." ומוסיף הרב זצ"ל: "שמחתי בייחוד מדברייך, יקירי נתן שליט"א. אמנם, אקווה שתתרום למידת שמחת-הקדש וחדוות-לב בעוז ה' ועליזות קדושת תורתו ואור פניו המתגלה לכל דורשיו באמת אשר בכל לב ידרשוהו. וחלקך יהא עימהם בע"ה, כי הלא, תהילה לאל יתברך, הגך מוקף באויר קדוש וסביבה קדושה מלאה אורה ויפעה, ב"ה. א-ל ה' ויאר לנו באור חסדו סלה". ובמכתב אחר: "... אקוה שגם בהיותכם בבית תשגיתו יפה על התפתחות בריאותכם, העיקר הגדול של התפתחות החיים המביא לאושר הזמני והנצחי, בע"ה..."

אצ"ל שדברי תורתו של ר' נתן היו חביבים ביותר על הרב, ובאחד ממכתביו הוא לר' נתן ורעיתו הוא כותב: נשמחנו ב"ה בדבריכם היקרים וכדברי תורתך באגדה שיש בהם מן החידוש שבצירוף שהוא אחד מדרכי הבנין שבתורה. ישר חילך.

ר' נתן נדבך בחותנו עד כדי ביטול עצמיותו, ממש כפי שעשה גיסו כאח לו הרצי"ה זצ"ל. שניהם לא החשיבו במאומה את גדולתם האישית בתורה, ואף הסתירו כל ביטוי לגדולה זו, כאותו נר הדולק בצהרי אורו האדיר של מרן הרב זצ"ל. כך בחיי אביהם-רבם, וכך אחרי הסתלקותו לגנוזי מרומים. אין תימה, איפוא, שהאהבה והאחוה שררו בין הגיסים, והכוונה כאן לפשוטם של מונחים אלו כמשמעם, בלא מליצה. רק מי שזכה להתקרב לשני האישים הללו ולשמעם שימוש תח" במידה כלשהי, זכה גם לראות משהו מטיב יחסיהם ההדדיים. שום גינונים חיצוניים של מתיקות מלאכותית לא היו ביניהם. רק סוד-שיח הנפשות שלכל-היותר הובחן מתוך מבטי העיניים... דאגתם ההדדית זה לזה היתה עצומה, וכל אחד מהם ידע כל שבמטמוני נפשו של חברו על כל פרטי חייו. הרצי"ה זצ"ל האריך ימים אחרי ר' נתן, ומי שראוהו באבלו של גיסו, יכול היה גם הוא, לשער לעצמו את גודל אהבתם ונאמנותם זל"ז.

ט

עם פטירת הרב, בג' אלול תרצ"ה, "בא השמש בצהריים" ותקופה קשה החלה ממשמשת ובאה בתולדות בית הרב וישיבתו. התייחדה לענייני הרוח בלבד. עול הניהול המעשי, ענייני היום יום הקטנים אך החיוניים, הוטל על שכמו של ר' נתן. והוא, בכוחו הנפשי העצום היטה שכמו לסבול — ובאהבה רבה. אז, בימים אפורים של משבר מתמשך וקשיים עצומים, נתגלו כוחותיהם המשלימים זה את זה של הרצי"ה ור' נתן. עם היותם שונים כל כך זה מזה, משלימים היו זא"ז בתכונותיהם ובהנהגותיהם. ואכן, זכו לראות את הישיבה מתנערת מתקופת המשבר ומחדשת כנשר נעוריה, בכמות כמו באיכות. להנהגה הרוחנית של הישיבה הצטרפו ראשי ישיבה דגולים שהוסיפו ותרמו לתסיסה הרוחנית ה"ה: מרן רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א, כיום הרב הראשי לישראל וראש הישיבה, ורבי יעקב הלוי כלאב זצ"ל. לאחר זמן הצטרפו לצוות ההנהגה התורנית גם רבי שאול ישראלי שליט"א וחתנו של מו"ר רש"נ רבי מרדכי יהודה הלוי פרום זצ"ל.

יש לציין שלא רק בשיגשוגה הרוחני של הישיבה רב חלקו של ר"נ אלא אף בהתרחבותה החומרית חלקו גדול ואף מכריע. כל זאת עלה לר"נ לא רק בהקרבה ומסירות, תוך ויתור על צרכים אישיים רוחניים וחומריים לטובת התפתחות הישיבה והתלמידים, אלא לעתים נאלץ לפעול שלא לפי אופיו העדין והאציל, דבר שעלה לו בייסורי נפש מעיקים. לשם ביסוסה החומרי של הישיבה הוצרך גם לצאת מא"י ולהיטלטל לארה"ב, ובשהותו שם עלה בידו גם לעשות נפשות לדרכו של הראי"ה וישיבתו.

עם כל העול שהיה מונח על כתפיו המשיך ר' נתן ומלא את מקום הרב זצ"ל באמירת שעור המשניות בכל בוקר לאחר תפילת שחרית, ובשיתח בעת הסעודה השלישית. וכמובן גם בישיבה היה נוהג ר' נתן ליתן שיעור מחידושי תורתו במסכת

הנלמדת. בכוונה לא היה מאריך בשיעור, מתוך רצון שייקלטו דבריו היטב ובנקל ע"י שומעיו. ואמנם, מתיקות מיוחדת היתה להם, לחדושי תורתו של ר' נתן, הזכורה היטב למי שזכה ושמע — והרגיש.

מסירותו לישיבה וללומדיה הייתה עצומה. דירתו הייתה בכנין בית הרב, אך לפרטיות אמיתית כמעט ולא זכה מימיו: דירתו הייתה כרשות-הרבים לבני הישיבה. הוא (והרבנית עימו) התמסר לדאגה לכל בחור ובחור, וטיפל אישית בכל בעיה שהועלתה לפניו. מעולם לא סירב להשתתף בשמחת מי מבני הישיבה, וכשהיה מתכבד ודורש לכבוד המאורע, היה כמפליא את שומעיו כמוצאו את הביטוי המתאים והקולע ביותר לאותו מעמד. ותמיד, בשקט מחוייך, בקיצור תמציתי ומכוון, בחינת "מועט המחזיק את המרובה".

ולא רק ללומדי הישיבה הירבה חסד. רבים רבים בירושלים זכו לעזרתו ולתמיכתו, בסתר ובגלוי. חוג מכריו של ר' נתן מפליא היה בגיוונו, למרות צניעותו היתירה ושתקנותו. עוד בשנתו הראשונה בירושלים, קשר קשרים רבים בחוג "היישוב הישן" בירושלים. הוא ביקר אצל הגר"ח זוננפלד זצ"ל, וביזמנו רשם הערות התפעלות מחכמתו ופקחותו של הר"ח שהיה כבר בערוב ימיו. ר' נתן היה נוהג להתפלל בקביעות, באחד מלילי חוה"מ סוכות, בישיבת "תורה ויראה", והיה מתכבד שם תדיר באמירת "שיר המעלות" שבשמחת בית השואבה.

ידוע הוא ביקורו אצל האדמו"ר מבלז רבי אהרן רוקח זצ"ל אחר עלותו לא"י בשנת תש"ב במהלך הביקור שהשתתפו בו רבנים נוספים הצביע אחד הגבאים על ר' נתן ואמר לאדמו"ר "זהו חתנו של הרב קוק", האדמו"ר הפנה אליו את פניו ואמר: "הוטענו ביחס לא"י".

בשעה שנצרך לעשות חסד, לא דקדק ר' נתן בהשקפות: בשמעו על מעצרו של ר' עמרם בלוי ז"ל שהיה בערב שבת, הלך ר' נתן בעצמו וטרח להביא לר' עמרם צרכי-שבת אל בית המעצר...

גדולת נפשו של ר' נתן נתגלתה במלואה, למרבה הצער, בשעת יגונו על בנו הצעיר ר' אברהם-יצחק ז"ל. הבן, שנקרא על שם סבו הגדול ושכל יודעיו נכאו לו גדולות, טבע בימה של בת-ים בשלהי מנחם-אב תשי"ט. מי שהתכוון מקרוב בר' נתן בשעת אבלו, ראה גבורת-נפש מהי. בדומיה, כאהרן הכהן בשעתו, קיבל את גזר הדין ולא הרחרח אחר מידותיו של הקב"ה. בשעה שמתו מוטל היה לפניו, לא שכח לכבד את רבה של בת-ים להיכנס ראשון למונית שעמדה להסיעם ללוויה בירושלים... וביום השנה להסתלקות הבן דרש ר' נתן באזכרה ואמר, כי "עם הכאב וההספד המוכרחים לאבל מצד טבע האדם וכהדרכת התורה, — הנה יש צורך לקבל את היסורים באהבה, ואם אפשר, גם בשמחה".

ר' נתן אמנם קיבל ייסורים באהבה וגם בשמחה. הוא טיפול במסירות אין-קץ ברעייתו הרבנית זצ"ל לאורך מחלתה וייסוריה, בשעה שגם הוא כבר נתון היה לשבט "יסורי הצדיקים" מלוא חפניים. רעייתו הצדקת, בת הרב זצ"ל, שהיתה אם

מסורה לבני הישיבה שנים ארוכות נפטרה על פניו, ובימי "השבעה" נראה היה בבירור עד כמה פגיעה הסתלקותה כבריא אותו. ר' נתן עצמו לא חזר עוד לאיתנו, וחדשים אחדים אחרי הסתלקות רעייתו מעליו — שבק אף הוא חיים לכל חי, ונסתלק לבית עולמו מתוך ייסורים רבים בערב שבת-הגדול, תשל"ב. גם בימיו האחרונים בבית החולים, הרבה לחייך אל הסובבים אותו, ובאותה כת-צחוק לבבית אפיינית לו היה הוא מעודד את רוחם...

במוצאי שבת הגדול נערכה הלוויתו.

המוני תלמידים ומקורבים נאספו בבית הרב זצ"ל, והמתנינו למיטתו שתצא מחדר הטהרה שברח' הנביאים. הצפיפות היתה רבה והלכה וגברה מרגע לרגע. והנה הופיע הרב צבי-יהודה זצ"ל כולו שטוף בדמעות, עיניו נפוחות מבכי. הוא התיישב על כסא שהובא, ליד שולחן אביו זצ"ל, מצחו המאיר על כף ידו. לפתע, החל מכה באגרופו על השולחן, ושאותיו שבקעו מנהמת-לבו התרידו את השומעים.

הוי ר' נתן, ר' נתן, איך חטפוך המלאכים, בערב שבת-קדש... הוי ר' נתן ר' נתן שלגו, הצדיק, החביב... כמה טוב לך! כמה נעים לך, שם למעלה...! שם תפגוש את אבא ז"ל..."

דקות ארוכות נמשכה הקינה המזעזעת הזו, וכולנו העומדים שם — מתייפחים עימו בקול גדול...

י

אין ראוי לחתום יותר מדבריו של ר' נתן עצמו.

בספר הזכרון לבנו אברהם-יצחק ז"ל שיצא לאור ע"י חבריו ומשפחתו בשנת תשכ"א ונקרא בשם "לחי ראי", מופיעים דברים של ר' נתן שנשא בפני תלמידים בפרשת חוקת, על עניינה של חוקת פרה אדומה. הדברים נרשמו כנתינתם ע"י אחד השומעים, ומרים הם כל כך, ומבטאים את אישיותו של אומרם בעומקם הרעיוני המתנשא לכלל שירה:

זאת חוקת התורה

זאת חוקת התורה. חוקה חקקתי גזרה גזרתי ואין לך רשות להרהר אחרי.

(מדרש)

המיתה — העדר השלימות.

וטומאתה — ביטוי ההעדר.

וכל שההעדר גדול — ביטוייה גדול.

לא הרי טומאת מת ישראל, שמטמא אף באהל.

כהרי טומאת עכו"ם, שאינו מטמא באהל.

ולא הרי טומאת מת, שמטמא טומאת שבעה.
 כהרי טומאת נבלות, שאינו מטמא אלא טומאת ערב.
 ולא הרי טומאת נבלת בהמה, שמטמאה במגע ובמשא.
 כהרי טומאת נבלת עוף טהור, שאינה מטמאה במגע ובמשא.
 ולא הרי טומאת נבלת עוף טהור, שמטמא בבית הבליעה.
 כהרי דגים וחגבים שאינם מטמאין כלל.

זה הכלל:

כל שערך חייו מעולה ומשובח — גילוי העדרו גדול יותר.
 כל שערך חייו נכבד — ביטוי העדרו קשה יותר.

*

והגמרא בסנהדרין צ"א: שואלת:
 "כתיב, בלע המות לנצח, וכתיב, כי הנער בן מאה שנה ימות".
 ומתרצת:

"כאן בישראל, כאן בעכו"ם".

שלמותן של ישראל — ביטול המיתה בכלל.

שלמותן של עכו"ם — אינה אלא אריכות ימים בלבד.

כי:

המיתה חסרון ואי-שלימות בישראל.

ואין המיתה חסרון ואי-שלימות בעכו"ם.

והכתוב אומר:

"וחרפת עמו יסיר" — עמו דייקא.

כי:

המיתה חרפה — בישראל.

ואין המיתה חרפה — בעכו"ם.

*

סודה של פרה אדומה.

טהרת טומאת מת.

ביטול גילוי העדר השלמות.

סילוק השפעת העדר השלמות.

וביאורו של רז זה,

שמור אך ורק — לשלמים.

כבמדרש חוקת:

"לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחרים חוקה".

לך — למשה.

לבעל השלמות המירבית, לבעל "ותחסרהו מעט מא".

ואילו אצל שלמה:

אע"פ ש"ויחכם מכל האדם", ואפילו מ"הימן" — זה משה.

בכל זאת:

"אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" — זה פרה.

כי:

לא בחכמה תליא מילתא, אלא בשלמות.

ורק למשה — נתגלה טעם פרה.

אבל לכל ישראל:

"חוקה תקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות לארהר אחריה".

המכיר את כתבי הרב זצ"ל מקרוב, יידע מהו העומק המסתתר מאחרי הפיוט

שבדברים ולמה ירמוזן מיליו של ר' נתן

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.